

Poštnina plačana v gotovini.

Posamezna številka stane 4 din.

Mentor

LETNIK 28 * 1940 - 1941

ŠTEV. 6

Vsebina 6. številke:

Prof. Francè Vodnik: F. S. Finžgar — sedemdesetletnik / Dr. Joža Glonar: Matija Murko — osemdesetletnik / Viktor Zorman: Tovariši / Prof. dr. Maks Robič: O pesniku in pesniškem ustvarjanju / Miloš Valerjanov: Tihožitje / Karel Rosner: Moji spomini na Anglijo / Fraš: Kam? / Francè Vodnik: Domovina v izrekih naših pesnikov in pisateljev / Prof. Fr. Pengov: Kemija vsakdanjega življenja / Ervin Slapar: Slikal bom... / Filatelija / Sah / Pomenki

Uredništvo lista: Prof. dr. Joža Lovrenčič, Ljubljana, Zrinjskega c. 5/II. — Na uredništvo se pošiljajo vsi rokopisi in dopisi, ki so namenjeni za objavo v listu. — Rokopisi se ne vračajo. — Uprava je v Ljubljani, Miklošičeva cesta 7. — Na upravo se naslavlja vsa naročila in reklamacije.

Mentor izhaja v Ljubljani med šolskim letom v začetku meseca. — Izdaja ga Prosvetna zveza v Ljubljani (odgov. Vinko Zor, Ljubljana, Sv. Petra cesta 80.) Urednik prof. dr. Joža Lovrenčič. — Tiska Zadružna tiskarna v Ljubljani (M. Blejec).

Celoletna naročnina za dijake din 30, za druge in zavode din 40. Posam. številka din 4.—. Plačuje se naprej. — Stev. ček. računa pri Poštni hranilnici v Ljubljani 14.676. — Naročnina za Italijo: Lit 10.— za dijake, Lit 15.— za druge; za Nemčijo: RM 5.— za dijake, RM 6.— za druge. — Plačuje se po italijanskih, oziroma nemških čekovnih položnicah »Katoliških misijonov« v Grobljah pri Domžalah. — Naročnina za Ameriko 1 dolar, za vse druge kraje vrednost 4 švic. frankov. — Poverjeniki dobivajo za vsakih 10 plačanih izvodov enajstega zastonj. — Plačati pa morajo vso naročnino za vse naročene izvode pred izidom šeste številke vsakega letnika.

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Knjižne novosti

- Bunc Stanko: Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika. 152 strani, din 30.—, kartonirano din 36.—.
Ludvik Dušan: S potepuško palico. Pesmi. 80 str. Kart. din 40.—, pl. din 50.—.
Mlakar Janko: Spomini. 422 strani. Vežano din 130.—.
Snoj dr. Andrej: Uvod v sveto pismo nove zaveze. 188 strani, din 55.—, vezano din 72.—.
Šali Severin: Slap tišine. Pesmi. 80 strani. Kart. din 40.—, platno din 50.—.

Zahtevajte vestnik Jugoslovanske knjigarne „Naša knjiga“

Najugodnejše Vam obrestujemo prihranke, ki jih naložite pri nas.

Mislite na bodočnost in začnite vlagati tudi Vi.

Vršimo vse posle denarnih zavodov.

Za vse naše obveznosti jamči z vsem svojim premoženjem in davčno močjo

DRAVSKA BANOVINA

HRANILNICA DRAVSKE BANOVINE

Maribor — Ljubljana — Celje — Ekspozitura: Kočevje

* MENTOR *

PROF. FRANCE VODNIK:

F. S. Finžgar - sedemdesetletnik

Letos praznujemo Slovenci lep in redok jubilej: sedemdesetletnico enega najpomembnejših naših pisateljev in v zadnjih desetletjih gotovo najpopularnejšega slovenskega pripovednika in dramatika — F. S. Finžgarja. Prav je, da se ob tej priložnosti spomni pisatelja tudi »Mentor«, saj spada Finžgar med njegove najodličnejše sodelavce. Poleg drugih spisov je napisal zanj najboljšo slovensko povest iz dijaškega življenja »Student naj bo«, ki je do danes doživela že nekaj ponatisov.

F. S. Finžgar se je rodil 9. II. 1871 v Dóslovičah pri Breznici, fari, h kateri spada tudi Prešernov rojstni kraj Vrba. Toda Finžgar ni samo rojak našega največjega pesnika, ampak ga veže z njim tudi daljno sorodstvo. To nam med drugim pojasnjuje njegovo véliko ljubezen, s katero je pred leti zasnoval in vodil delo za odkup Prešernove rojstne hiše. Kakor njegovega slavnega prednika je tudi njega »uka žeja« peljala iz domače vasi v svet, kar je bilo za naš narod, zlasti za našo književnost največji blagoslov. Finžgar, ki se je posvetil duhovskemu poklicu, je postal eden najvidnejših slovenskih kulturnih delavcev v zadnjih desetletjih. Tako mu pravimo zaradi njegove neumorne delavnosti na vseh kulturnih področjih, čeprav vidimo in slavimo sicer v njem predvsem leposlovnega pisatelja.

Čeprav se je Finžgar poskusil v vseh panogah literarnega ustvarjanja, je vendarle najpomembnejši kot pripovednik in dramatik. Izmed del v vezani besedi je najzanimivejše delo idilični ep z naslovom »Triglav«, v katerem nam popisuje lepoto planšarskega življenja v planinah, ki jih je sicer opisoval tudi v potopisni obliki (»Čez Triglav«). Njegovo

najboljše delo pa predstavljajo črtice, novele, povesti, romani in drame. Pisateljevati je začel že v gimnaziji; pobudo za to so mu dale zlasti Domače vaje v Alojzijevišču, kjer je bil gojenec. Kakor Jurčič svojega »Jurija Kozjaka«, je tudi Finžgar že kot osmošolec objavil oziroma izdal dve daljši povesti, »Gozdarjevega sina« in »Zaroko o polnoči«. Oba spisa še močno kažeta vpliv naših starejših romantičnih pisateljev. Toda Finžgar ni bil rojen za epigona, ampak določen za utiralca novih potov. K temu ga je priganjala tako njegova izredna pisateljska nadarjenost kakor tudi njegova realistična narava. Ta prehod se kaže že v njegovem prvem romanu »Iz modernega sveta«, ki je sledil dolgi vrsti lirično-izpovednih ali epsko-poučnih črtic. V njem se je lotil že tedaj aktualnega vprašanja socialne pravičnosti in s tem odločno nakazal, da ga bodo zanimali predvsem boji in težave resničnega življenja. Poleg te socialne tematike, ki jo je načel pri nas že Aškerc, a je priklenila Finžgarja predvsem pod vplivom J. Ev. Kreka, pa je pisatelja privlačila prav tako v njegovem času živa narodnostna misel. Oboje, socialna vprašanja, ki so privedla v ospredje zanimanje za tako imenovanega malega človeka, in narodnostna misel kot osnova borbe za osvobodjenje, je bilo značilno za naše tedanje katoliško gibanje, ki je tako po Krekovi iniciativi in Finžgarjevi oblikujoči sposobnosti našlo izraza tudi v slovenski literaturi. Plod tega domovinskega navdušenja je zgodovinski roman v dveh delih »Pod svobodnim soncem«. Z njim je ustvaril Finžgar ne le navdušujočo epopejo slavne slovanske zgodovine, ampak tudi svoj dotlej največji tekst, ki mu je pridobil sloves pomembnega pisatelja. Toda s tem je v resnici položil šele temelje za svoje literarno delo. Odslej je Finžgar napredoval bodisi, kar zadeva njegovo poglobljenost v smeri življenjskega realizma, bodisi, kar se tiče umetniške dognanosti njegovih spisov. Najboljša dela je ustvaril v letih med svetovno vojno in pozneje. Nekak prehod k tem zrelim delom predstavlja novela »Dekla Ančka«, v kateri je predvsem pokazal, kako more in mora tudi нравni in verski pisatelj življenje premagati in izboljšati edinole s tem, da se mu približa. Prave bisere našega pripovedništva pa predstavljajo spisi, v katerih je Finžgar zajel v pripovedni podobi vojni čas z njegovimi zunanji in notranji strahotami. To so »Prerokovana«, »Boji«, »Kronika gospoda Urbana« in še nekateri drugi spisi. Nekak pendant tem mračnim slikam tvori patriarhalna kmečka povest z naslovom »Strici«, ki je nekak vrh v tem razvoju. Kajpada smo v tem kratkem pregledu mogli imenovati samo najpomembnejše spise Finžgarja pripovednika, o čigar plodovitosti najbolje pričajo Zbrani spisi, ki jih izdaja Nova založba v Ljubljani; izšlo je do zdaj devet zvezkov.

Posebno področje Finžgarjeve literarne delavnosti predstavljajo njegove drame, med katerimi se odlikujejo zlasti »štiri ljudske igre«, kakor jih je imenoval pisatelj sam: Divji lovec, Naša kri, Veriga in Razvalina življenja. Kakor njegovi pripovedni spisi so tudi Finžgarjeve igre zajete iz življenja. V njih nam kaže kakor v ogledalu ljudske strasti in napake (pohlep, strast za pravdanje, pijančevanje itd.), prav tako pa tudi vrednost slovenstva in domače zemlje (Grunt ima korenine do pekla). Kako je v njih resnično zadel našega človeka v njegovi zunanji podobi, načinu mišljenja in izražanja, dokazuje najbolj to, da

so bile te igre v zadnjih desetletjih nešteto krat uprizorjene na naših odrih. Kakor je v Finžgarjevem pripovedništvu v primeri s starejšo romantično povestjo viden napredek k realizmu, ali pa so v primeri s sodobnim Cankarjevim in Meškovim lirizmom dane nove možnosti za razvoj naše epike — tako je treba tudi o njegovih dramatskih delih reči, da so izpolnila v naši dramatikki občutno vrzel in pripravila tla za nastanek naše moderne drame.

Razen tega pa je opravil F. S. Finžgar pomembno delo tudi kot duhovnik, ljudski govornik, kulturni organizator in tako dalje. Kot dušni pastir je bil nazadnje župnik v Trnovem v Ljubljani. Sedaj deluje največ pri Mohorjevi družbi, kateri je kot njen tajnik mnogo pripomogel do razmaha v zadnjem času. Več let je urejeval tudi družinski list »Mladiko«. Da pa tudi kot pisatelj še ni odložil peresa, lahko sklepamo po tem, ker je za letos — torej prav za pisateljevo sedemdesetletnico — Mohorjeva družba napovedala novo Finžgarjevo delo z naslovom »Gospod Hudournik«.

Franc Saleški Finžgar je doslej poleg Otona Župančiča edini slovenski leposlovní pisatelj, ki je bil sprejet med naše »nesmrtnike«, to je med člane slovenske Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

DR. JOŽA GLONAR:

Matija Murko - osemdesetletnik

10. februarja bo praznoval naš znameniti rojak Matija Murko, umirovljeni profesor češke univerze v Pragi, daleč od svojih rojakov osemdesetletnico svojega rojstva. Ta osemdesetletnica ga bo zadela, živahna kakor vedno, sredi znanstvenega dela, ki naj postavi krono na trud dolgih desetletij, sredi dela, ki mu je bilo vedno bolj pri srcu, saj je prav v narodopisju spoznal eno najplemenitejših, najbolj narodnih panog znanstva. Pot znanstvenika, ki jo je doslej prehodil, je nenavadno zanimiva, vedno pa spremljana z lepimi uspehi.

»Dober naš mejaš«, sv. Urban, ki se severno od Ptuja v družbi drugih svetnikov in svetnic razgleduje s svojega vrha po Slovenskih goricah, je svojemu faranu v zibelko položil ono življenjsko vedrino, ki je značilna za njegove rojake in ki ga vse življenje ni zapustila. Ljudsko šolo je obiskoval doma in na Ptuju, nižjo srednjo šolo tudi na Ptuju, višjo pa v Mariboru. Nato je na dunajski univerzi študiral germanistiko in slavistiko ter postal 1880 doktor z najvišjo odliko, ki je ob takih priložnostih takrat sploh bila mogoča. Potem se je začel pripravljati na svoj bodoči poklic čistega znanstvenika, ker ga poučevanje na srednji šoli očitno ni veselilo. V srednji šoli Raičev gojenec je postal sedaj Miklošičev učenec in kmalu sodelavec. Vpliv obeh teh mož je bil odločilen za vse njegovo nadaljnje življenje. Pri politiku Raiču se je navzel gorečega domoljuba, pri Miklošiču je videl zvestobo narodu pokazano v neumornem delu znanstvenika, ki je najtežja znanstvena dela opravljal z isto resnobo in temeljitostjo kakor na primer sestavljanje kakšne čitanke za slovenske srednje šole. Ker takrat slovenskih srednjih šol

sploh še bilo ni — slovenščina je bila po nemških srednjih šolah nekaka pepelka — je bila dobra slovenska čitanka naravnost sredstvo za narodno vzgojo. Tako je na Miklošiču lahko opazoval veliki pomen podrobnega dela, ki ga lahko opravi vsak znanstvenik. Ta zavest ga ni nikoli zapustila. Prav to ga je menda napotilo, da je opustil germanistiko in se popolnoma posvetil slavistiki.

1887 je z državno štipendijo odšel v Rusijo, kjer je ostal poldrugo leto. Študiral je staro rusko slovstvo, poleg tega pa z bistrimi očmi opazoval razmere v Rusiji, od katere so takrat razni slovanski narodi, tudi mi, pričakovali osvoboditve iz politične odvisnosti. Ni bila njegova krivda, da ni v Rusiji našel vsega onega, o čemer so njegovi rojaki doma sanjali. Po vrnitvi iz Rusije na Dunaj je postal pri avstrijskem zunanjem ministrstvu poročevalec o slovanskih listih, kar mu je dalo priložnost, da se je prav dobro seznanil s slovanskimi razmerami. Sedaj je šla njegova znanstvena pot neovirano naprej. 1897 je postal na Dunaju docent za slovansko filologijo, že 1902 pa v Gradcu redni profesor. Od tam je bil 1917 poklican v Leipzig, kjer pa ni ostal dolgo; 1920 je postal na praški univerzi profesor za južnoslovanske jezike in književnosti. Po upokojitvi 1931 živi stalno v Pragi.

Vse svoje življenje je slavistiko pojmoval v najširšem smislu besede: ni mu bila samo nauk o slovanskih jezikih, kakor so jo takrat mnogi umevali. Poleg jezika, ki je kajpada izhodišče vsega takšnega študija, je zahteval tudi upoštevanje vseh drugih duševnih pojavov pri slovanskih narodih, kar se samo približno da označiti z zahtevo po enaki upravičenosti tudi slovstvene zgodovine in narodopisja. Ker je vsak tak študij ploden le, če je primerjalen, je kajpada umljivo, da se takoj znanstveniku odpre polje, ki ga posameznik ne more sam obdelati. Tega tudi nihče ne zahteva od njega. Škodoval pa bo samemu sebi in napredku svoje znanosti, če bo obdeloval samo svojo njivico ali gredico, ne da bi se zmenil za to, kaj se godi na sosedovi. Tega se je Murko vedno znal obvarovati.

Murko, ki je začel z jezikovnimi študijami, je kmalu prešel na slovstveno zgodovino, pozneje na narodopisje, toda nikoli ni pozabil ozke povezanosti vseh teh panog. Poleg tega pa tudi ni pozabil, da je znanstvenikovo delo v nekakem višjem smislu služba lastnemu narodu, da je činitelj v javnem življenju naroda. Skoraj šestdeset let bo že, odkar se je (1883) s prvim svojim spisom v imenu Slovencev postavil v bran očitkom hrvaškega pravaškega dijaštva, ki je bojkotiralo sedemdesetletnico Miklošiča, v katerem je — po krivici — videlo nekakega sovražnika Hrvatov. In leta 1922. se je z vso veljavo in ugledom učenjaka postavil proti nim, ki delajo razliko med »srbohrvatskim jezikom« in »slovenskim narečjem«, izjavil je, da je zoper vsako nasilno odiranje slovenščine v Jugoslaviji in opozoril na neizpodbitno dejstvo, da moramo v Jugoslaviji računati z dvema književnima jezikoma. (Danes kažejo znamenja, da bomo menda morali računati celo s tremi!) Obenem je opozoril na pomembno nalogo, ki jo imamo Slovenci v naši državi kot posredovalci med zahodom in vzhodom. Ta naloga je posledica naše zgodovine in našega zemljepisnega položaja; prva se ne da kratko in malo izbrisati, drugi ne siloma spremeniti.

Kot slovstveni zgodovinar je s svojim delom dokazal, da je slovstvena zgodovina enakovredna stroka za pouk na univerzi. Mlajšemu rodu, ki študira danes po naših univerzah, se bo zdelo težko verjetno, pa je le res: ko je Murko študiral, ta panoga še ni bila samostojna — na jeziku temelječa in iz njega izhajajoča — stroka. Kar opravlja danes na posebni stolici slovstveni zgodovinar, je takrat — mimogrede — opravil filozof ali historik.

Vedno bolj in bolj pa ga je mikalo narodopisje. Mikalo ga je že od kraja, popolnoma pa ga je prevzelo, ko je 1895 v Pragi ne samo obiskal, ampak naravnost študiral češko narodnopisno razstavo. Tam je videl ozko povezanost domače zemlje in njenega človeka ne samo z romantičnim navdušenjem na primer za kakšno parado v »narodnih nošah«, ampak tudi z znanstvenim študijem, ter spo-

znal silno važnost narodopisnih prizadevanj za kulturo in politiko vsakega naroda, posebno pa majhnega. O vsem tem je v »Letopisu Matice slovenske« (1896) obširno poročal in na koncu poročila še dodal »Nauke za Slovence«, v katerih je razvil podroben načrt, kako se naj pri nas organizira narodopisni študij in ustvarita zanj potrebna knjižnica in muzej. Kaj se je pri nas storilo v tem pogledu v teh skoraj že petdesetih letih, odkar je ta opomin poslal med svoje rojake? — Velika je njegova zasluga, da je ista Matica lahko izdala monumentalne Štrekljeve »Slovenske narodne pesmi«, ki jih danes Nemci bolj pridno jemljejo v roke in študirajo ko mi sami! Ko je bivše avstrijsko prosvetno ministrstvo začelo priprave za »Avstrijske narodne pesmi«, je z drugimi vred pogumno obranil samostojnost slovenske izdaje ter vso akcijo vodil kot njen neutrudni predsednik. In po razpadu Avstrije je poskrbel, da je vse ogromno gradivo, ki ga je nabral slovenski odbor, prišlo v prave roke in dobilo možnost, da se lahko znanstveno izrabi.

Nesporne so tudi njegove zasluge za spoznavanje srbske narodne (epične) pesmi, ki jo je na ponovnih, večkrat zelo napornih potovanjih študiral na licu mesta. Njegovi izsledki se rabijo danes vsepovsodi, kjer koli se govori v znanstvenem svetu o postanku epike sploh.

Toda kdo bi na majhnem prostoru zbral vse plodove neumornega, premišljenega znanstvenega dela, ki obsega več desetletij. Dodajmo k vsemu še, da Murka krasijo izredne človeške vrline. Da je bil vedno

zvest sin svojega naroda, smo že povedali. Nikoli ni živel med Slovenci, dolga leta med trdimi Nemci celo, a vsa družina mu je narodna, slovenska — kar je kajpada tudi zasluga njegove plemenite življenjske družice. Svojo domovino pa je z veseljem in ljubeznijo obiskal, kadar mu je le bilo mogoče. Saj mu je bilo vse, kar koli je slovenskega, tako naše, tako domače. Kdor ga je kdaj videl v Nemškem Gradcu na »balu« slovenskih služkinj in kuharic, je lahko opazoval, kako prisrčno vesel je bil vsakega rojaka. Svojim učencem ni bil samo učitelj, bil jim je pravi oče; ni se brigal samo za njihov znanstveni napredek, prizanesljivo je ravnal tudi njihove okorne korake po gladkih parketih.

Ko se bo 10. februarja oziral nazaj, si bo kot klasično izobražen človek priznal, da je bil vse svoje življenje nekak »ljubljenec bogov«, kot pravi Slovenec pa se bo hvaležno spomnil tudi Vsevišnjega, ki mu je k znanim svetopisemskim sedemdesetim dobrohotno navrgel še deset let. Njegovi rojaki mu želimo še dolgo vrsto — plodnih, lepih in mirnih.

VIKTOR ZORMAN:

Tovariši

5.

»Kaj pa se držiš, kot bi krastačo požrl? Kdo pa bo za zabavo skrbel, če se od tebe še Nace naleze puščobe in resnobe, Miha in Jaka sta se je že tako,« je dober teden po volitvah v osmi pred prvo uro nagovoril Cene Poldeta, ki je sedel ob odprti latinski knjigi in strmel preko nje v steno.

»Ah, pusti no vendarle tisto zabavo pri miru! Saj imaš Miloša! In Zvonka! Pa Cirkusa naprosi in njegove verze poslušaj, da se boš ob njih kaj naučil, ti, ki pokvariš papirja več, kot je prav. Kaj ti ni tolika šaljivost dovolj?«

»No, veš kaj, sram te bodi, da tisto trpinčenje človeških ušes imenuješ šale. Saj vidiš, da jih v razredu pri tistem kvakanju in kvantanju zdaj le po kakih deset še ostane. Jaz grem rajši na hodnik! Ti kot purš moraš pa seveda biti v razredu!«

»Ali morebiti hočeš zabavljati?«

»Kaj povsod samo zabavljanje vohaš? Ne bodi no tako resen!«

»Saj smo že v osmi in je čas, da nas pamet sreča.«

»Kaj se bosta kar za res?« se je vmešal Nace. »Mar se pomenimo kaj o prvi številki »Soli in popra«, ki bo danes izšla. Polde, ti gotovo kaj veš, ko si blizu virov.«

»Nič ne vem,« je Polde zaprl knjigo in jo treščil pod klop. Obrnil se je skoz okno in se ni več menil za pogovor. Vse ga je jezilo. Jezen je bil na Cirkusa, ki se je smejal zraven njega in se čudil Miloševim dovtipom, razburjalo ga je Zvonkovo hihitanje in ni si mogel izbiti iz domišljije njegovih mahajočih rok in nihajoče glave, dražilo ga je Miloševo vzneseno pripovedovanje o »Soli in popru«, presedalo mu je Nacetovo in Cenetovo govorjenje in nejevoljen je bil spričo tovarišev,

ki so glasno ponavljali latinske besede in prestavo, ter je komaj čakal zvonjenja, da bi bil mir.

»Purš, za prvu uru mi donesi knjige«, se je oglasil Cirkus in Polde je kar avtomatično vstal in šel v paralelko prosit, naj mu kdo posodi latinsko knjigo. Obenem je prosil še za Zgodovino, ki je Cirkus gotovo ni prinesel s seboj, potem pa do zvonjenja počakal na hodniku.

Saj je res tako, si je mislil, ko se je sprehajal po hodniku, kot pravi Cene. Miloševo zabavanje že vsem preseđa. Večinoma gredo iz razreda, kadar mož z vzhoda začne govoriti. Poldetu je najbolj odveč tisto slinjenje in dobrikanje, ki mu ga izkazujejo Miloš in Zvonko. Na vsak način bi ga rada dobila v svojo bratovščino. To v tudi Cene in zato mu je oponesel purševanje. O, saj je tudi Poldeta večkrat sram, da je purš. Pa mu ne kaže drugače. Instrukcij ima že zdaj čez glavo, pa je vendar še zmeraj brez zajtrka. Ne more. Cirkus pa mu prinese vsaj kruha vsak dan in večkrat še kak dinar dobi, tiste purševske posle opravi mimogrede. Čisto brez hrane bi vse dopoldne težko zdržal, vzame pa rajši od sošolca, kot bi prosil drugje.

Pri latinščini prvo uro kar ni mogel paziti. Misli so mu ves čas uhajale domov, kjer gospodari očim in kjer jih je vsako leto več in kjer mama stiska pa stiska, da mu včasih skrivaj spusti v žep kak dinar. Včasih je bilo drugače, ko je bil živ še župnik Matevž, ki je prav po očetovsko skrbel zanj. Pa je kar nenadoma umrl in Polde se je moral postaviti na lastne noge. Z instrukcijami si služi stanovanje, knjige in obleko, za hrano pa včasih zmanjka...

Polde je skušal odgnati te misli, se raztresti z latinščino, pa se mu ni posrečilo. Zbral se je šele proti koncu ure, ko je profesor poklical Daniča in je bilo treba na pomoč. A Cirkus je imel ušesa tisti dan kot zamašena, mesto »peta« je razumel »teta« in z vso odločnostjo je trdil, da je »manerem« akuzativ od »manus«. Profesor je bil seveda drugega mnenja in Cirkusa je zvonec sicer rešil novih »polomijad«, a ne cveka. No, pa Cirkus je bil cvekov vaje vsaj toliko kot berač uši in zato si novorojenčka ni kaj preveč pritiskal na srce.

Med pavzo je Miloš slovesno oznanil, da je izšla »Soli in popra« prva številka, in jo začel takoj brati. Z branjem je nadaljeval tudi drugo pavzo. Tako zanimivost so seveda vsi radovedno poslušali in vmes večkrat glasno občudovali krasni umotvor Deteljice, namreč prvo številko »Soli in popra«, ki je bila res nekaj posebnega. Izšla je na 4 četrtinkah navadne pole, popisanih na obe strani. Čez vso prvo stran je bil naslov. Takoj na drugi in tretji strani je Miloš razlagal načela, ki ga bodo vodila pri delu, ko bo »skušal ustvariti osnovno celico gibanja za preobrazbo sveta«; četrto stran je z lastnimi produkti napolnil Cirkus, na peti in šesti je obujal Zvonko spomine na počitnice, sedmo je obogatil spet Cirkus, na osmi se je pa pod zaglavjem »Vesele« na dolgo in široko bralo, da so nekje odkrili Napoleonov portret, ki so učenjaki zanj ugotovili, da je iz petega stoletja.

»No, to sem pa jaz pred tremi dnevi v časopisu bral. Seveda ni bilo tako lepo stilizirano,« se je oglasil Slavko in spustil svoj »gi, gi«.

Miloš je žaljivko požrl in razložil prvo številko na ogled po katedru.

Ljudstvo je bilo takoj zraven in je umotvor glasno občudovalo, le nekateri so se predrznili imeti svoje mnenje.

»Zapri svojo prežvekovalno votlino! Sploh pa, ali se torej mar ti pač sploh kaj razumeš na umetnost, a?« je napadel enega izmed takih glavni in odgovorni urednik »Soli in popra« in rešil »Sol in poper« pred kritičnimi duhovi v notranji žep svojega suknjiča, ko mu je bilo zabavljanja dovolj.

»Veš, prijateljček moj, v umetnosti ne gre za kaj, v umetnosti gre za kako. Pa ti tega torej seveda pač ne razumeš! Ti si torej poln temne srednjeveške lažimodrosti in tebi je prava umetnost torej pač kot španska vas. »Sol in poper« beri, tu se torej uči, prijateljček moj, če torej hočeš, da bo kdaj pač kaj iz tebe.« je grešnika v Miloševem slogu pokaral še Nace.

Ko je Miloš spoznal, da je to govorjenje njemu namenjeno, se je »torej pač« zavlekel v svojo klop in začel neusmiljeno zabavljati čez mežnarja Ceneta, jezuita Naceta, čez papežnike in sploh čez vso črno bando. »Mož z vzhoda« se je tako razhudil, da je prezrl vrnitev straže in preslišal njen opomin ter zmerjal Naceta, ki se je samo smejal, kar naprej in tako dal tudi katehetu priložnost, da je slišal nekaj o jezuitih in mežnarjih. Katehet je vprašal, kaj je, a ker je za odgovor dobil le smeh, ni poizvedoval naprej. Razdelil je fantom listke za šolsko spoved, spregovoril nekaj spodbudnih besed, potem pa bil pač profesor.

V začetku pavze je Polde nameraval porabiti vso svojo zgovornost za to, da bi pridobil Naceta za status quo ante, namreč pred volitvami. Hotel ga je pridobiti, da bi spet prevzel vodstvo zabave, ker Miloš je doživljal že začetek konca svojega javnega dela v razredu, kakor je bilo videti ob čitanju »Soli in popra«. A ko je Polde komaj začel, ga je poklical Cirkus in mu kot svojemu puršu dal najprej kos kruha, potem pa spovedni listek z naročilom, naj gre namesto njega k spovedi.

»Tako se pa nisva zmenila!«

»Fantiček moj, purš mora ubogati,« je začel posredovati Zvonko. »Saj ne bo zastoj! Izplačam takoj pet dinarjev, če greš še mesto mene.«

Poldetu je zaprlo sapo. V ogorčenju ni vedel, kaj bi odgovoril. In tudi Nace, ki je bil priča, ni mogel do besede. To je bilo zanj nekaj novega. Zdelo se mu je, da sanja.

»Pojdi se! Pametno si iznašel, Cirkus. Saj res, zakaj pa imaš purša. Veš kaj, Polde, tudi mene torej ne mika hoditi v vrsto med stare babe, še mesto mene pojdi. Pet dinarjev ti torej pač dam tudi jaz. Menda pač ne boš tak zajec, da bi torej ne šel.«

»E, gut, i ja ti jih bom dao pet.« je Cirkus izvlekel denarnico in že našteval. Nace je hotel nekaj reči, a ga je Polde prehitel. Vstal je in Cirkusu tako pripeljal okrog ušes, da je mož v smrtnem strahu spustil denar iz rok in se potipal za glavo, ali je še na pravem koncu. Zvonka je zdravi instinkt pognal skoz vrata. Miloš je za hip osupnil, potem pa odrinil Cirkusa in planil na Poldeta, ki je sedel na svoj prostor, kot da ni bilo nič posebnega. A še preden je Miloš dosegel Poldeta, je njega dosegla Nacetova pest: z vsemi svojimi dimenzijami je odletel nazaj v klop in le malo je manjkalo, da se ni po Zvonkovi praksi plakatil na steno. Pa se k sreči ni. Ko se je spet vzravnaval, ni imel več poguma, da

bo prodiral fizično, ker je ob Poldetu videl celo »bando« režečih se nasprotnikov. Zato je začel ves besen zmerjati in kriliti z rokami, kot bi se razvijal v ptiča, medtem je »prišel k sebi« tudi že Mihajlo in posrečilo se mu je celo, da je zaprl usta, ki mu jih je odprlo hudo iznenađenje. Iz žepa je privlekel ogledalce in si v njem ves potrft ogledoval razvaline svoje lepe frizure in skušal vsaj nekoliko popraviti škodo. Potem pa se je pridružil Milošu, medtem se je vrnil tudi Zvonko in z združenimi močmi so zmerjali vsi trije, kar se je le dalo, se zgražali spričo črnega terorja in grozili z maščevanjem. Ker so se jim »mežnarji in jezuitje« samo smejali, so kmalu utihnili. Priložnost je porabil Zvonkov sosed Mirko in se ponudil, da gre za dva kovača mesto vseh treh k spovedi.

»Mirko...« ga je opominjevalno pogledal Polde.

»Si nevoščljiv, kaj?« se je posmehnil Mirko.

»Od sedajle naprej nisi več moj purš,« se je Cirkus, ki je zaradi izrednih dogodkov pozabil »upotrebljavati« svoje ubrano žlobudranje, obrnil k Poldetu in takoj nato naprosil Mirka za to službo.

»Sprejemem,« je rekel Mirko in pobral vse tri spovedne listke ter dobil takoj dva kovača.

»Mirko, kaj bi pa mama rekla, če bi vedela za tole,« ga je prijazno opozoril Nace, ki je bil doma iz iste vasi kot Mirko.

»E, mama naj reče, kar hoče! Veš, fantiček, saj vendarle nismo več otroci, da bi morali za vse mamu spraševati. Kam pa pridemo, če bomo taki zajci,« se je zgražal Zvonko. Miloš je spet dal duška svojemu ogorčenju zaradi črnega terorja in Mihajlo je znova slovesno izjavil:

»A sada nisi več moj purš, da znaš!«

»Hvala, bom upošteval,« se je poklonil Polde, ko je zaslišal preteči glas svojega bivšega gospoda, in mu vrnil kruh. Cirkus je kruh oddal novemu puršu, staremu pa izjavil, da z njim noče imeti več stikov.

Toda drugega dne je pri francoski nalogi Cirkus to svoje mnenje temeljito spremenil. Francoska naloga je bila zanj vsekakor velika stiska, čeprav je že po Parizu strašil. Ker mu iz te zadrege ni mogel pomagati ne Zvonko in ne novi purš in ker ga je Miloš zavrnil, da mora najprej sam končati, se je revež nazadnje obrnil na pravi naslov:

»Polde,« je zašepetal.

Polde ga je pogledal in mu mignil, naj bo tiho. Saj je pač sam dobro vedel, kaj ga boli. Šepetati ni upal, ker bi ju profesor prekmalu slišal, zato je ubogemu trpinu nalogo napisal na listek in mu jo v ugodnem trenutku previdno zagnal na klop. Cirkus je kajpada ves vesel razgrnil rešilni listek in začel vneto presajati njegovo učenost v svoj zvezek. Iz Cirkusovega zvezka pa je črpal tudi Miloš.

A preveč pomoči škoduje. Profesor Jojoj je v zadnji klopi opazil nekaj sumljivega. Po prstih se je približal in v Daničevi levici odkril nekaj, kar po njegovem mnenju ne bi smelo biti tam. Zato je vzel listek in zvezek in oboje sredi ure odnesel s seboj na kateder. Na posledice je Cirkus lahko sklepal že iz izkustva.

Po uri pa je Miloš razglasil, da je Cirkusovo nesrečo zakrivil Polde, ker se je vsiljeval, ko bi bila tako malenkost Mihajlo in Miloš torej pač sama lahko sestavila. — — —

(Dalje.)

O pesniku in pesniškem ustvarjanju

(Nadaljevanje)

5. Konceptiji sledi pri obsežnejših pesnitvah **načrt**, navadno kot manj ali bolj v podrobnosti izdelan pismen osnutek, pri dramah v obliki »scenarija«. Kakšen je ta načrt in kakšno je razmerje med njim in pesnitvijo v njeni dokončni obliki, to je v prvi vrsti odvisno od načina, kako kateri pesnik v danem primeru dela, torej od značaja konceptije, katere plod je ta njegova pesnitev. (Glej str. 57—58.)

Včasih obtiči pesnitev že pri načrtu in torej ne pride preko njega, ker pesnik iz tega ali onega vzroka započetega dela ni mogel dokončati. Če pa ni naletel na nobene nepremagljive notranje ali vnanje ovire, potem načrt prej ali slej izvede. **Končna izvedba** pa ni vselej v popolnem skladu s prvotnim načrtom. In sicer je razlika med obema tem večja, čim dalje časa in v čim večjih presledkih pesnik na neki pesnitvi dela, ker se prvotni načrt tedaj pod vplivom novih doživetij, idej, izkustev, spoznav in pobud kaj lahko več ali manj spremeni. Na dokončno obliko marsikatero drame je že vplival tudi ozir na potrebe in možnosti gledališča ter na želje, zahteve in okus občinstva.

Takšnim spremembam prvotnega načrta je najmanj izpostavljena čista lirika, ker pri nji med zasnutkom in izvedbo pesnitve navadno ni večje časovne razdalje, bolj jim je izpostavljena miselna lirika, še bolj pa drama in roman. Pesniku se navadno ne posreči, da bi v zaključni obliki sledove takšnih sprememb v načrtu in predelavi popolnoma zabrisal, in tako ostanejo v pesnitvah, ki jih je pesnik dolgo časa in v daljših presledkih oblikoval, manjše ali večje vsebinske neskladnosti.

6. Načrtu sledi **izvedba**. Ta je odvisna od vrste konceptije, katere plod je določena pesnitev. In tukaj vidimo velike razlike. Pri neposredni inspiraciji je obenem s konceptijo dana tudi že oblika pesnitve in njeni konceptiji kmalu sledi tudi njena izvedba. Pri drugih vrstah konceptije se pa večkrat dogodi, da pesnik oblikuje neko pesnitev najprej v nevezani besedi in jo šele pozneje prelije v verze ali jo začne oblikovati v določeni meri, a jo pozneje prelije v drugo (prim. Jurčič-Levstikovega Tugomera) ali v nevezano besedo. Nekateri pesniki oblikujejo svoja dela v svojih mislih tako dolgo, dokler si niso o vseh podrobnostih popolnoma na jasnem, in jih potem skoraj čisto brez poprav spravijo na papir (n. pr. Ivan Cankar), drugi pa oblikujejo tako rekoč s peresom v roki, zato so njihovi rokopisi polni črt, poprav in dostavkov (na pr. Balzacovi). Tako nam ohranjeni rokopisi lepo kažejo, kako je katera pesnitev nastala.

O načinu, kako poedini pesniki delajo, imamo še druga poročila. Ker pa o vrednosti pesnitve ne odločajo takšne več ali manj vnanje okolnosti, zato naj tukaj zadostuje le nekaj primerov: Nekateri pesniki so, kar se tiče konceptije ali tudi izvedbe, najplodovitejši zjutraj, pomladi in ob lepem vremenu, drugi pa ravno nasprotno ponoči, pozimi in ob slabem vremenu. Nekateri si stopnjujejo oblikovalno razpoloženje z umetnimi sredstvi ter uporabljajo: udobje, razkošje, glasbo, umetno razsvetljavo posebne barve (tudi podnevi), fantastična oblačila, posebne dišave ali mamila, drugi se pa na delo pripravljajo z naravnost asketično preprostostjo. Domišljijo si nekateri poživljajo z zemljevidi, potopisi in slikami krajev, o katerih pišejo, ter si delajo sezname, rodovnike in lutke oseb, ki nastopajo v njihovih spisih. Nekateri imajo povečano ustvarjalno zmožnost na

potovanju ali ko narekujejo, sprehajajoč se po sobi, drugi pa so lepo doma in sami pišejo, sedeč pri mizi ali celo ležeč v postelji ali na divanu.

7. Da bi literarna veda čim bolj osvetlila pesnikovo osebnost in njene posebnosti, uporablja z manjšim in večjim uspehom tudi izsledke drugih znanosti. Tako n. pr. pri vprašanju pesniškega ustvarjanja ne more izhajati brez psihologije (kakor smo videli), pri drugih vprašanjih pa se ozira posebno na biologijo (znanost o življenju), antropologijo (znanost o človeku), karakterologijo (znanost o človeških značajih) in sociologijo (znanost o človeški družbi in njenih oblikah).

Brez dvoma je, da je pesniška nadarjenost prirojena, saj vsak človek in torej tudi pesnik nosi v sebi in s seboj dediščino svojih prednikov, to je rase, naroda, rodu in staršev, h katerim pripada, toda zakoni dedovanja so ravno pri človeku tako zamotani in še tako malo znani, da moremo prirojenost in podedovanost poedinih lastnosti v poedinih sicer maknadno ugotoviti in na poedine činitelje porazdeliti, ne moremo pa pesniškega daru določeneinu človeku že vnaprej napovedati in določiti.

8. Več se da povedati o tem, kar je pesnik doživel. Najprej mora literarna veda zbrati in preiskati podatke in poročila o zunanjem življenju določenega pesnika od njegovega rojstva do njegove smrti in pri manjših talentih se zadovoljiti s tem, da to delo opravi. Za pomembnejše pesniške osebnosti pa samo tak »nvanji« življenjepis ne zadostuje, pri njih je treba najti tudi zvezo med pesnikovim življenjem, njegovimi pesnitvami ter duhom njegove dobe in njenimi problemi. Pri največjih pesniških genijih pa mora literarna veda poskušati, da doume jedro njihovega bistva in nadčasovno idejo njihovega življenja in dela. To je šele pravi »notranji« življenjepis.

Viri za življenjepise pesnikov so prav različni: rojstne, krstne, šolske in druge uradne listine, poročila sodobnikov itd. Tudi pesnikova dela so vir za njegovo življenje, posebno pri liriki, toda pesnitve moramo v ta namen jako previdno uporabljati, ker v njih noben pesnik ne prikazuje tega, kar je doživel, čisto tako, kakor je v resnici bilo (in tega niti ne more), temveč so v tem pogledu velike osebne, pa tudi časovne, krajevne in stanovske razlike. K virom je treba prištovati tudi dnevnike, pisma, spomine in avtobiografije pesnikov samih, toda tudi tukaj je treba previdnosti, ker utegne pesnik imeti pri njih pisanju posebne ozire in ga tudi njegov spomin kaj lahko vara.

Rojstno leto je za vsakega človeka in torej tudi za pesnika zelo važno, ker ga uvršča v določeno dobo in generacijo. V nji doživlja s svojimi vrstniki iste važne dogodke, razmere in probleme.

Samo iz miljeja (okolja), kot čist produkt okolja, v katerem živi, se noben pesnik in sploh noben človek ne da razložiti, ker mora najprej nekaj biti, kar naj bi ta milje oblikoval, a to prirojeno ni pri vseh ljudeh enako, že zato so si ljudje istega okolja samo manj ali bolj podobni, niso pa vsi enaki. Okolje sicer nudi najrazličnejše vtiske in pobude, toda način, kako kdo nanje odgovarja, je odvisen od njegove posebnosti in osebnosti.

Izmed činiteljev, ki do neke meje oblikujejo razvijajočega se pesnika, zavzema v časovnem redu prvo mesto družina. Mnogokrat imajo najzgodnejši mladostni vtiski, ki jih je dobil v krogu svoje družine, trajen pomen za njegovo življenje. Zato pesniki v svojih spisih mnogokrat obravnavajo spomin na člane svoje družine.

Dalje je važen kraj, v katerem preživlja pesnik svojo mladost: njegov zemljepisni značaj (gorata ali ravninska okolica, potoki, reke, jezera, gozdovi

itd.), njegovi zgodovinski spomeniki (cerkve, gozdovi, razvaline itd.), njegove krajevne pripovedke, bajke, legende, šege in navade ter sploh narodopisne posebnosti, vse to se po navadi globoko vtisne v pesnikovo dušo in mu daje mnogo pobud.

Važna je tudi doba šolanja in učenja. Tudi v tej dobi sprejme pesnik vtiske, ki so v dobrem ali slabem važni za vse njegovo nadaljnje življenje, zato se mora literarna veda na te ozirati, pa tudi na čtivo, učitelje, voditelje, vrstnike in mladostne prijatelje pesnikov, ker tudi od njih prejmejo marsikatero pobudo.

V začetku ima vsak pesnik svoje literarne ljubljence in vzornike ter jih manj ali bolj zavestno posnema, dokler ne doseže samostojnosti. Mladi pesniki se združujejo v skupine ter se navdušujejo za skupne ideale. Včasih mlajši spodbodejo starejše k novemu delu (tako je n. pr. meka opazka dr. Ivana Preglja o dr. Ivanu Tavčarju dala povod, da se je zopet lotil pisateljjevanja), navadno se pa mladi prej ali slej manj ali bolj bučno odvrnejo ravno od tistih svojih pesniških vzornikov, za katere so se prvotno najbolj navduševali. (Tako se je na primer zgodilo Stritarju z Zvonovci in pozneje Aškercu z »Modernimi«.)

Podobnosti v motivih, tehniki in stilu pa niso vedno samo vnanje prevzete, temveč mnogokrat izvirajo iz podobnega razpoloženja in kažejo na sorodnost idej, problemov in nazorov ter so izraz istega časovnega stila, istega duha dobe in skupnih vzorov.

9. Ona lastnost, po kateri se pesnik — poleg svoje zmožnosti ustvarjanja — v svoji **duševnosti** najbolj razlikuje od drugih ljudi, je njegova nadpovprečna **dovzetnost** (občutljivost, prijemljivost) za vtiske od zunaj.

Pri pesnikih so vsa čutila nenavadno ostra in občutljiva, vendar pa je navadno pri vsakem izmed njih eno posebno dovzetno in to se kaže tudi v njihovih pesnitvah. Sicer pa to prevladovanje enega čuta velja za vse ljudi, zato govori psihologija o vizualnem (vidnem), avditivnem (slušnem) in motoričnem (gibnem) tipu. Na splošno se da reči, da med epiki prevladuje vizualna, med liriki avditivna, med dramatikami pa motorično-dinamična dispozicija.

Psihologija razlikuje ljudi tudi po tem, ali je kateri človek ekstravertiran (usmerjen bolj na ven) ali introvertiran (usmerjen bolj na znotraj, vase) in ta razlika velja tudi za pesnike. Liriki so intravertirani, epiki in dramatikiki pa ekstravertirani.

Razlikovati je treba tudi med doživljanjem v širšem in doživljanjem v ožjem smislu. Doživljanje v širšem smislu obsega vsak psihični akt (duševni dej), za doživetje v ožjem smislu je pa značilno, da človeka močno prizadene, da ima veliko intenziteto (jakost) in da je dolgotrajno. Takšna doživetja lahko imajo tudi drugi ljudje, samo oblikovati jih ne morejo. Pesnik pa ga čustveno ponotrani ter v svoji fantaziji razvija in oblikuje. Pravi pesnik in umetnik sploh oblikuje samo to, kar je na ta navedeni način doživel, in samo to, a vse to, kar je tako doživel, ga sili k oblikovanju. Tako mu doživetje nudi snov za njegove pesnitve in vsaka snov mu mora postati takšno doživetje, da jo more oblikovati. Snov ga s svojimi problemi prevzame in tako rekoč obsede ter ga izpusti iz svoje oblasti šele tedaj, ko ji je dal obliko. Značilnost pesniškega doživetja torej ni samo v pesnikovi nadpovprečni dovzetnosti in občutljivosti, o kateri smo govorili v začetku tega poglavja.

Nekateri pesniki pretežno poudarjajo zunanja dejstva, drugi pa predvsem svoja notranja stanja simbolizirajo s podobami iz zunanjega sveta. Prvi so pretežno objektivni, drugi pa pretežno subjektivni. Objektivnost gre spo-

redno z ekstravertiranostjo, subjektivnost pa z introvertiranostjo. Izrazito objektivni pesniki so na pr. Shakespeare, Cervantes in Dickens, subjektivni pa na pr. Rousseau, Byron in Cankar.

Doživetja po njihovi vsebini izčrpno zbrati ter z zadovoljivo doslednostjo urediti in po skupinah porazdeliti je nemogoče, ker se pesniki med seboj preveč razlikujejo po tem, kaj vse more kateremu pesniku postati doživetje in kaj ne. Lahko se reče samo toliko, da nekatera doživetja, to so ona, ki so v zvezi z življenjem vsakega človeka (dom, domovina, narod, prijateljstvo, ljubezen, smrt, narava, Bog), nahajamo — vsa ali vsaj nekatera — pri vsakem pesniku. Za vsakega pesnika so posebno važna ona doživetja, ki jih ne obravnava samo v eni, temveč v več svojih pesnitvah. To pomeni, da so ta pri njem posebno globoka in dolgotrajna.

Pot od doživetja do njegovega izoblikovanja je različno dolga: včasih je, kakor smo videli v 5. poglavju, čisto kratka, včasih pa minejo leta in desetletja, preden pesnik neko doživetje izoblikuje.

Vsa doživetja, ki jih eden in isti pesnik v svojih pesnitvah oblikuje, imajo skupno ozadje in podlago: podobo, ki jo ima pesnik o svetu (njegov svetovni nazor). Od razmerja med poedinim pesnikovim doživetjem in njegovim svetovnim nazorom je odvisno, kolikega pomena je zanj katero izmed njih. Nova življenjska izkustva so s tem nazorom ali v skladu ali v nesoglasju. Ona, ki so z njim v skladu, ga potrjujejo in utrjujejo, ona, ki z njim ne soglašajo, pa pesnikov svetovni nazor spravijo v krizo in pesnik nima prej miru, dokler ne pride do novega raznotežja.

Pri fantaziji, ti za pesnika tako značilni zmožnosti, je treba razlikovati med bolj nazorno in bolj kombinatorično fantazijo. Prva se drži nazornih predmetov in ustvarja plastične podobe in like, druga pa ustvarja manj nazorne podobe in like, zato pa iznahaja nove zveze ob močnem sodelovanju razuma. Prva se mudi pri podrobnostih, druga pa naglo prehaja od ene podobe k drugi. Vendar pa pri tej razliki ne gre vedno samo za osebne posebnosti pesnikov, temveč tudi za zahteve poedinih literarnih struj in zvrsti. Tako so n. pr. realizmu bližje tvorbe plastične, romantiki pa tvorbe kombinatorične fantazije. Tudi pravljica naglo prehaja od podobe do podobe. Iznajdljivost pesniške fantazije ne rodi toliko novih značajev in motivov (ker so tu zmožnosti omejene), kakor nove podobe ter novih zvez med motivi in situacijami.

Že davno se je opazilo, da spominja delovanje pesniške fantazije v marsičem na sanje, vendar pa delovanja fantazije ne smemo enačiti s potekom sanj, ker navadni ljudje svojim sanjam ne morejo dati onega smisla, pomena in lika kakor pesnik tvorbam svoje fantazije, pa naj dobi zanje pobudo v hudem ali spečem stanju. (Tudi sanje so namreč lahko predmet pesniškega oblikovanja.) Mnogokrat pa dajejo pesniki svojim pesnitvam namenoma obleko sanj. To jim je namreč dobrodošlo tehnično sredstvo, da utemeljijo skokovitost v dogajanju, daje jim pa tudi možnost, da nam v obliki sanjske vizije prikažejo nadčutni svet.

Zvezo med pesnikovim doživetjem in njegovim oblikovanjem v njegovi fantaziji posreduje pesnikovo čustvovanje. Vsako pesnikovo doživetje namreč razgiblje njegova čustva in je torej čustveno doživetje, samo kot takšno oživlja in poganja njegovo fantazijo.

10. Ko smo si tako v glavnih obrisih ogledali pesnikovo ustvarjanje, življenje in duševnost, naj na koncu sledi še nekaj besed o pesnikovem poklicu

in mesto, ki ga zavzema med ljudmi. Nekoliko pesniško, a točno je Goethe označil pesnika, ko ga je imenoval »učitelja, vidca, prijatelja bogov in ljudi«.

Kot učitelj in videc izraža pesnik svoje misli in čustva, svojo modrost in življenjsko izkustvo. V svojih delih prikazuje sebe in druge ljudi, tolmači nam skrivnosti svetovnega dogajanja in človeškega življenja, se vživlja vanje in nam jih daje podoživljati. Pesnik zastavlja važna življenjska vprašanja in daje odgovor nanje, vzbuja v svojem občinstvu misli in čustva, ki bi se sicer nikdar ne predramila, odpira mu oči za zavisje in smisel v svetovnem dogajanju ter mu odkriva človekovo bistvo in zakone, ki veljajo za njegovo življenje. Ko nam prikazuje značaje drugih ljudi, nam vzgaja našega. V hudih časih nas tolaži, da ne obupamo, v dobrih pa svari, da se ne prevzamemo.

Homér je postal vzgojitelj vse Grčije, Italijani vidijo v Danteju očeta njihovega narodnega in kulturnega edinstva in isti pomen ima Prešeren za nas Slovence.

Kot »prijatelja bogov« vodi pesnikova pot njega samega in njegovo občinstvo do vrat večnosti, do absolutnega. To absolutno nam prikazuje v podobah in simbolih. Pesništvo sicer ne more nadomestiti religijo, pač pa jo jako pospešuje, ko usmerja pogled ljudi nad čutni svet in tako na svoj način posreduje med Bogom in ljudmi.

Ker je pesnikovo izrazilo jezik, zato je prvotno torišče njegove poslanstva narod, to je občestvo, čigar jezik je tudi njegov. Zato se s svojimi pesnitvami obrača predvsem do svojega naroda. Ker v pesniku živijo in delujejo vse sile, misli in težnje njegovega naroda, zato se vsak narod najbolj osvešča o sebi, svojem bistvu in svojih nalogah v delih svojih pesnikov. Ta dela ga najbolje predstavljajo pred tujim svetom. Največji pesniki pa so last vsega človeštva, ker imajo mnogo povedati vsakemu človeku in govorijo v imenu vseh ljudi.

MILOŠ VALERJANOV:

Tihožitje

Črepinj se luč razlila je po sobi,
ko pramen sonca padel je na tla;
kot v zlatu so žarela stekla vsa
in se bleščala v čudežni svetlobi.

In vodne kapljice so vrgle sij
na temna vrata črne hrastovine,
da so vzplamtela kot iz srebrnine,
ki lepše je pod soncem najti ni.

Na mizi z rožo lutka se igra,
na ramo pada ji pšenična kita
in brez besede tiho se smehlja;

kot slap svetloba je nad njo razlita,
na črnem se furnirju lesketa.
Na tleh pa joče vaza se razbita.

Moji spomini na Anglijo

6. Kino in društva.

Kinska gledališča so po Angleškem zelo razširjena in prav tako vedno in ob vsakem času dobro obiskovana. V glavnem igrajo dnevno razen nedelje od dveh popoldne do polnoči. Le nekateri kini v Londonu in mogoče v večjih mestih Anglije igrajo tudi v nedeljo; tedaj pa šele od pol šeste popoldne do polnoči.

V Angliji imajo tri tipe kinov: navaden kino, ki pač prinaša zabavne ali poučne filme, tako imenovani »News cinema« (izg. njus sinema), kar pomeni kino novosti. V takšnem kinu traja spored samo eno uro, vstopnina je seveda temu primerno nizka, prinaša pa samo časopisne reportaže v obliki filma, »Mickey-Mouse« film in včasih tudi poučen koloriran film. Posebnost v angleški filmski industriji tvorijo filmi, ki prikazujejo kak dogodek iz zgodovine, prirodopisa ali literature. Ti filmi so zelo kratki, trajajo deset minut, vendar pa so zelo dobri. Nekatero filme te vrste sem že videl: »Shakespeareovo življenje«, »Henrika VIII.«, itd. Tretji tip kina pa je »Stage cinema« (izg. stejdz sinema), to je kino, v katerem vidiš razen filma tudi varijetejski spored, med odmori pa igra pravi orkester. V takšnem kinu traja spored lahko do tri in pol ali celo štiri ure.

Vstopnina je zelo različna; navadno je v večjih mestih dražja kot v manjših. Tudi ob delavnikih je mnogo nižja kakor ob sobotah in prav tako je pred peto uro popoldne nižja kakor po peti uri. Tako na primer plačaš za sedež v kinu v četrtek pred peto uro v našem denarju 10 din, zvečer za isti sedež 15 din, v soboto pa že 25 din! Ob sobotah prirejajo skoraj vsa kinska gledališča matineeje po zelo nizkih cenah: 3—4 din.

Kinske dvorane so v Angliji v splošnem večje od naših; v njih ima prostora 3000 in še več ljudi. V vsakem kinu lahko med predstavo kadiš in celo južinaš ali piješ čaj. — Vstop v kino je dovoljen ob vsakem času in lahko ostaneš v njem, kakor dolgo hočeš.

V collegeu smo morali vedno prositi za dovoljenje, če smemo v kino; dijaki, ki so dobili med tednom negativne ocene, takšnega dovoljenja navadno niso dobili. V kino smo imeli priložnost iti v četrtek in soboto popoldne.

Sicer pa smo imeli tudi doma dovolj razvedrila s šahovskim, filatelističnim, »old boys« društvom ter s skavti.

Šahovskemu društvu, kateremu je predsedoval starejši dijak, je bilo v collegeu usojeno le kratko življenje. Obstojevalo je samo mesec dni.

Filatelisti pa so vzdržali celo šolsko leto. Predsednica je bila sestra angleške učiteljice Miss Taylor Sylvia, ki je tudi v college-u poučevala angleščino. Ob četrtek popoldne smo imeli sestanke v učilnici za zemljepis, menjavali znamke in razpravljali o raznih novostih v filateliji.

»Old boys club« (izg.: old boys klub) pomeni točno prestavljeno »društvo starih fantov«. Ti »stari fantje« so bili bivši gojenci Maiden Erlegh college-a. Vsako leto so se sestajali v Londonu v neki večji restavraciji z ravnateljem našega college-a. To bi se mogoče dalo primerjati z obletnicami matur pri nas, samo s tem razločkom, da so bili ti sestanki v Angliji redno vsako leto.

Ravnatelj je imel tudi navado prirejati vsako leto tako imenovane »garden party« (izg.: gardn parti). To je bila neke vrste južina na vrtovih pred šolo. Na to južino so bili povabljeni predvsem starši dijakov v college-u in »old boys«.

Najbolje organizirano in najbolj delavno društvo v šoli pa so bili skavti. Starešina skavtov je bil Mr. Jones, profesor matematike, podstarešina pa neki Romun Littmann. V college-u je bilo okrog 25 skavtov. Delili so se v dve skupini: v skavte pomorščake, ki so imeli modro uniformo, in v kopenske skavte s sivkasto uniformo. Skavti so imeli tedensko svoj redni sestanek, delali izpite, da so, kakor pri vojaki, lahko dobili višje čine. Mesečno so tudi večkrat taborili, navadno v bližnji okolici šole ali na šolskih posestvih. Šola je imela namreč zelo velika posestva, sestoječa iz mnogih polj, travnikov, velikega gozda, jezera z otokom in vrta. College je stal prav za prav nekako v sredi.

Skavti so bili v college-u na zelo dobrem glasu. Če se je kaj pokvarilo, so bili oni tisti, ki so znali vse takoj popraviti. Če si se kje ponesrečil, si vedel, da ti bodo lahko skavti pomagali. Skratka, po vsem college-u je veljalo pravilo: če česa potrebuješ, pokliči skavta na pomoč in gotovo ti bo pomagal.

7. Počitnice v Bexhillu in izlet v Hastings.

Semester se je bližal koncu. Nekega dne meseca julija je rekel ravnatelj po kosilu: »Počitnice bodo trajale do 20. septembra. Tisti inozemci, ki se za počitnice ne vrnejo domov, naj se odločijo, ali žele prebiti počitnice v obmorskem kraju Bexhill-on-Sea (izg. Behshil on si) pri angleški učiteljici, ali hočejo iti z menoj.«

Sedem se nas je odločilo, da bomo šli za počitnice na dom angleške učiteljice v Bexhill. Drugi so šli z ravnateljem.

Semester se je končal 22. julija in dva dni pozneje smo se peljali z Miss Taylor v avtobusu proti Bexhillu.

Bexhill-on-Sea je kraj s 15.000 prebivalci in leži ob angleškem morju med mesti Hastings (izg. Hejstinks) in Eastborne (izg. Istborn). Dom angleške učiteljice je malo više v Dorset Road (izg. Dorsit roud) št. 111. Avtobus nas je pripeljal točno pred hišo.

Hiša v Dorset Rd. 111 je tipična angleška: enonadstropna z visoko streho, pred njo in za njo pa lepo gojen vrt, veselje matere naše angleške učiteljice, zelo prijazne ženice, ki je imela kostno bolezen in so jo morali voziti v vozičku.

V začetku nas je bilo pri Taylorjevih na hrani in stanovanju samo sedem, pozneje pa je prišlo iz Francije še več dijakov.

V Bexhillu so bile počitnice zelo prijetne. Kapanje, izleti, izprehodi, angleške ure, kino, šah, kolesarjenje in »drsanje na kolesih« so bili skoraj vedno na dnevnem sporedu. Družina Taylor se je zelo potrudila, da nam napravi počitnice kar najbolj prijetne.

Nekega lepega sončnega in vročega dne (vroči dnevi so v Angliji tudi poleti zelo redki) smo se najmlajša domača hčerka Miss Mary, Anglež Oliver in jaz domenili, da napravimo izlet v dvajset kilometrov oddaljeno mesto Hastings (izg.: Hejstinks).

Po kosilu smo se vsi štirje z Miss Maryjinim psičkom »Gilly« (izg.: Džili) usedli v avtomobil in zdrvili prot Hastingsu. Miss Mary je namreč vedno zelo hitro vozila. V avtomobilu je moral vsak nas držati psička v naročju, kajti Miss Mary je imela Gillija zelo rada, saj je bil to njen, kakor je vedno sama pravila, »zlati mali psiček« ali pa »modri kuštravi psiček«. Majhen in kuštrav je že bil, saj je spadal (bila je psica) v pasmo japonskih pinčev: pridevek »zlat« pa je bil gotovo pretiran.

Skoraj smo prispeli v Hastings, ki je zelo zanimivo mesto. Odlikuje se zlasti po tem, ker je v enem delu zelo staro, drugi del pa je zelo moderen. Ob

obrežju se vrstijo krasni hoteli, kilometer dolgo kopališče in lepa promenada, ki je vsak večer ožarjena z barvnimi lučmi. Proti koncu mesta se dviga 100 m visok skalnat grič, na katerem so še danes ohranjeni ostanki nekdanjega gradu »Hastings castle« (izg.: Hejstinks kestl), katerega so zgradili pred pet sto leti. In prav razvaline tega gradu smo nameravali obiskati ta dan. V mestu smo si nakupili kruhkov z gnatjo, keksov, čokolade in oranž.

Po vijugastih stopnicah in tudi kar po skalah smo se vzpenjali proti gradu. Gilly smo morali skoraj vso pot nositi, le včasih je sama dirjala po skalovju. Po polurni hoji smo prispeli na cilj. Plačali smo vstopnino, da smo si mogli ogledati pet sto let stare razvaline.

Vstopili smo v precej dobro ohranjeno votlino, nekdanjo klet ali ječo.

»Tukaj so pred pet sto leti mučili ujetnike,« je razlagala Miss Mary, Oliver, dvanajstleten fant, precej bojazljiv, je s strahom gledal po stenah. »Pravijo,« je nadaljevala Miss Mary, »da so jih često v tej ječi tudi obešali.« — »Mene je strah!«, je ves bled vzkliknil Oliver. Francoz se je začel smejati, Miss Mary pa je Oliverja materinsko prijela za roko in šli smo iz »ječe«.

Zunaj smo se usedli na travo in začeli južinati in uživali obenem lepi razgled na Hastings.

»Kje je moja Gilly?« vzklikne nenadoma Miss Mary vsa prepadena. »Gilly, Gilly, Gilly!«, smo začeli vsi klicati psička. Z grozo je pripomnil Oliver: »Mogoče pa je v ječi! Najbrž smo revico tam pozabili!« »Gotovo smo jo kje na poti v grad izgubili,« je trdil Miha. Končno smo jo šli vsi iskat, Miss Mary pa je pazila na južino, košaro in suknje. Čez pol ure smo se zopet vsi vrnili — brez Gilly. »Gotovo se je moja zlata Gilly ubila na kakšni skali!« je tarnala Miss Mary in z globokim razumevanjem smo vsi pripomnili: »Revica!« Skoraj smo pojedli južino, le Miss Mary od samega razburjenja ni mogla ničesar jesti. »Tako bom prijavila policiji v Hastingsu, da se je moj psiček izgubil.«

Oblekli smo si suknje. Prav ko sem vzel v roko košaro, je Miss Mary vzkliknila: »Gilly, zakaj se nisi oglasila?« V košari je izgubljeni psiček glodal kekse. Bilo je namreč zelo vroče, zato si je Gilly poiskala zavetja v senci, v košari. Vsi smo se smejali, Gilly najbrž tudi, ker je vso pot mahala z repom.

Zvečer ob osmih smo bili zopet v Bexhillu.

FRAŠ:

Kam?

V sapici rahli listje šušti,
ziblje se drevje
in skozi vejevje
sonce večerno sije v oči.

Noč že podaja dnevu rokó,
obla rdeča
izginja kot sreča,
sonce bo trudno šlo za goró.

V takem večeru duša vzdrti,
v srcu kot sanje
vzbudi se vprašanje:
kam pa življenje moje hiti?

Domovina v izrekih naših pesnikov in pisateljev

O, domovina, ti si kakor zdravje! S temi besedami, ki jih poznamo mi po večini samo po Ivanu Cankarju, je pred več kakor sto leti poljski romantični pesnik Adam Mickiewicz (izg. Mickjevič) pozdravil svojo domovino — Litvo, in sicer v uvodu k svojemu znamenitemu epu »Pan Tadeusz« (Pad Tadeuš — Gospod Tadej), ki se začenja takole:

»O Litva, domovina, ti si kakor zdravje!
Koliko si vredna, tisti le spoznal je,
ki te je kdaj izgubil. Zdaj v vsej veličini
zrem te in slavim, mroč za teboj v tujini...«

Dom, domovina — to je resnično vrednota, ki se je včasih premalo zavedamo ter jo zlasti premalo cenimo. Kdor pa je kdaj okusil vso lepoto tega doživetja ter spoznal vso globino tega dejstva v našem življenju, tisti je z najlepšimi besedami skušal to tudi izraziti. To vidimo zlasti iz izpovedi naših pesnikov in pisateljev ter vobče narodnih buditeljev.

»Ljubezen do domovine,« pravi veliki hrvaški škof J. J. Strossmayer, »je človeku prirojena. Vsakogar, ki ima količkaj rahločutnosti v srcu, spaja neka posebna, prijateljska presrčnost z domačim krajem. Kako veseli smo, kadar ugle damo po dolgem prebivanju v tujini zopet svojo rodno grudo! Kako ljubeznivo nam poleteva pogled po bregovih, ki so nekdanj ljubko odmevali našemu otroškemu glasu! Kako radostno hodimo po šumah in poljih ter pozdravljamo reke in potoke, ki so bili nekdanj priče našim otroškim zabavam! In v tujini, koliko veselja občutimo, kadar srečamo koga, četudi najnižjega, od svojega rodu in plemena! Zdi se nam, kot da vidimo v njem ves svoj narod, ko da v njem ênem ves svoj narod pozdravljamo in objemamo. Vse to je jasen dokaz, da nam je vsadila božja roka v prsi ljubezen do našega roda in domovine.«

Pisatelj Ksaver Meško, v čigar delih je motiv domovinske ljubezni izredno pogost, pravi:

»V dnevih nesreče in bede, v dnevih, ko mi tare dušo obup, si mi edina podpora, edina tolažba ti, ljubezen do svete naše domovine, ljubezen do narodne grude, ljubezen do onih krajev, kjer sem brezskrben deček igral svoje prve igre s sodrugi svojimi, ljubezen do milega jezika slovenskega, v katerem mi je govorila v dneh mladosti, sreče in brezskrbnosti majka moja... Kam bi že zabredel, ko bi ne bilo tebe, sveta ljubezen domovinska?! Kako bi prenašal življenjsko pezo, ko me ne bi krepila misel, da človek, da mož ne živi le sebi, zaradi samega sebe, ampak da živi domovini svoji, narodu svojemu.«

»O zemlja domača,
ti si nam kakor češminov cvet!
Po vseh brdih in v vseh poljih zvoniš
in pritrkavaš, ko da se zvonko smejiš,
z glavico belih zvonikov
k lesovom naslonjena.
O, nobena tujina ne poje tako,
tako lepó in tako na gostó
pritrkovati nobena tujina ne zna.«

poje sodobni pesnik Jože Pogčnik v pesmi »Domača zemlja«.

Zato ni nič čudnega, če se človek tako rad vrača v svoj rodni kraj, v svojo domačijo. S kakšnim domotožjem je pel naš veliki pesnik Prešeren:

»O, Vrba, srečna, draga vas domača,
kjer hiša mojega stoji očeta!
Da b' uka žeja me iz tvojga sveta
speljala ne bilá, golj'fiva kača!«

Zopet drugod, v »Krstu pri Savici«, pa je o svoji ožji domovini rekel, češ da

»Dežela kranjska nima lepš'ga kraja,
ko je z okolš'no ta, podoba raja.«

Še bolj pa je poudaril usodno povezanost človeka z domačo zemljo v pesmi »V spomin Andreja Smoleta«, kjer poveličuje srečo zadnjega počitka v njenem naročju:

»Mogla umreti ni stara Sibila,
da so prinesli ji z doma prsti.
Ena se tebi je želja spolnila:
v zemlji domači da truplo leži.«

Prav tako je za njim Simon Jenko prepeval o poljih in njivah, kjer so mu cvela mladostna leta, z naravnost ginljivo zamaknjenostjo:

»Pozdravljeno bodi, kjer zibel je moja
Sorško poljé, stala nekda j,
kjer moji očaci kjer rojstna stoji še
v grobih leže — hiša mi zdaj.«

Tako je tudi naš goriški slavček, pesnik Simon Gregorčič, v tujem kraju zahrepenel z vso dušo »nazaj v planinski raj«, to je v svojo ožjo domovino pod visokim Krnom. In če bi ga vprašali zakaj nazaj, bi nam odgovoril:

»O, zlatih dni spomin
me vleče na planine,
po njih srce mi gine,
saj jaz planin sem sin!«

Rodna pokrajina je za človeka najlepši spomin. Tja ga vleče srce, po njej hrepeni njegova duša, njo opeva njegova beseda. Zato je Ivan Cankar takole pisal o Vrhniku, svoji rojstni vasi:

»Vrhnika, prečudni kraj! V mehkem domotožju mi zakoprni srce ob mislih nate. Kdo te je videl z bedečimi očmi, kdo te je spoznal? Šli so mimo, videli so bele ceste, bele hiše in šli dalje. Jaz pa sem ti pogledal v obraz kakor ljubljene mu dekletu in zdaj je moje srce bolno po tebi.«

In zopet drug slovenski pisatelj, Janez Mencinger, nam je v »Moji hoji na Triglav« priznal, da je zanj njegov rodni kraj, Bohinj, najprijetnejši kotiček vse zemlje, kar koli jih je kdaj videl. Kakor Prešeren po svoji Vrbi, tako zdihuje on po Bohinjski dolini:

»V teh blaženih dolinah, v tem rajju, obkroženem in obvarovanem z visokimi gorami, bi mi bil odmerjen očetni dom, in jaz bi bil na njem najsvobodnejši gospod: kmet, da, tisti kmet, ki ga ne ukloni, ne zlomi nobena sila, in ki krepkejši vstane, novo moč dobivši od matere zemlje, kadar ga vržejo ob tla zlobni sovražniki... In zdaj... vzemi slovo od očetnega doma za vse žive dni in romaj v križem svet iskati si sreče in novega doma, ako ga bo doseči možno! In novi dom, ali ne

bó hiša truda in skrbi, dočim je bil očetni dom hiša neskaljene radosti in milih spominov.«

Enega najlepših slavošpevov domu in domovini je zapel tudi Oton Župančič v svoji »Dumi«, tej pretresljivi podobi našega izseljenstva:

»O rodni dom, o hiše očetove streha ti!
Siromaku si grad in popotniku v dalji uteha ti:
golob izpod tujega neba trepeče nazaj,
hrepenenje mu je pokazalo i pot i kraj;
kaj lastovka v južnem poletju strpeti ne more?
Na gnezdo spomin jo nese čez morje, čez gore.

Golobje nad hišo gorečo omamljeni krožijo...
moje misli nad rodino pusto omamljene tožijo.
Siv dan je prišel, razšli smo se vprek in v šir,
kamor gnala je sila življenja in srca nemir;
ostale pod streho so lastovke v varnem zavetju —
med nas je usekalo in nas raztepló po sveti...

Mladost je zdaj moja bujno glavó povesila,
a misel se tajna je v ptico podnebno vtelesila,
ni bila golob več, ki obletava požar,
zdaj bila je orel, ki so mu peroti vihar,
oči so mu bliski, hiteči v temino-daljino,
iskale, našle so: ne doma, vse več: domovino...

Domu, očetovi hiši in domačemu kraju, se je tedaj pridružila domovina kot pojem za skupnost pokrajin, koder prebivamo Slovinci, pa tudi za skupnost, katero imenujemo naše narodno občestvo. Kolikokrat se tega ne zavedamo, ko živimo sredi vseh teh lepot, sredi vse velike sreče, ki jo predstavlja in daje domovina. Kdor pa je kdaj okusil, kaj je tujina, je spoznal tudi, kaj je domovina. O, domovina, ti si kakor zdravje! Tako je čutil na primer Cankarjev Jure, ki petnajst let in dalj ni videl domovine. Ko pa mu je tujina, kateri je služil s svojim delom, izpila kri in izsesala moči, je zahrepenel po nji:

»Petnajst let in dalje te niso gledale moje osirotele oči, mati! Pozdravljeno, ti polje neizmerno, blago dišeče, pozdravljeni, ponosni gozdovi, do néba pojoči, in od srca pozdravljen, rodni kraj, ki se beliš na zelenem brdu!«

Šele ob tem zadnjem srečanju, onemogel in bolan do smrti, je spoznal:

»Ljudje božji, bratje, domovino sem imel in zdravje. Ko sem oboje izgubil, so spregledale moje oči in videle, da sem imel — zdravje in domovino.«

In Župančič se v pesmi »Z vlakom« takole izpoveduje, ko se poslavlja od domovine:

»S silo neznano si
segla mi do duše globin;
do zdaj nisem vedel, kako sem tvoj sin,
kako te ljubim globoko...
Domovina, daj mi roko,
ne beži, ostani pri meni,
tesno, tesno me okleni
in pel ti bom pesem visoko,
pel materi češčeni...«

In ko je v tujini, se mu v srcu rodi domotožje. Rad se ozira na nebo, kjer gori večerna zarja, in čustvuje in misli takole:

»Da mi je za zarjo blestečo pogledati
in kaj ljubega, dobrega ti povedati
v teh težkih dneh,
o domovina...

ker mačeha je tujina.«

Isto misel o tujini — mačehi imamo upodobljeno v eni izmed najlepših pesmi v predzadnji zbirki Alojzija Gradnika z naslovom »Večni studenci«. Takole govori njegov »Delavec v tujini«:

»Kje vsi tvoji so obeti,
kje so upov lažni cveti,
nisi mi srca ogrela,
nisi mi srca ogrela,
o tujine črna streha,

Tvoje luči so ko večje,
tvoje róke so ko klešče,
nič ne izpuste brez rane,
nič ne izpuste brez rane,
nič brez krivde in brez greha.

Le daljava tvoja vabi,
pa si kakor zver, ki grabi,
pa si kakor bič, ki goni,
pa si kakor bič, ki goni,
dokler se srce ne upeha.

O saj pelje skoz vsa mesta,
domovina, k tebi cesta,
in če nič nam ne ostane,
in če nič nam ne ostane,
ona zadnja bo uteha.«

Da je resnično tako, je spoznal tudi Cankarjev Kurent, kateremu je ljubezen do domovine narekovala tele besede popolne vdanosti in zvestobe:

»Zemlja, zemljica, mati! Če nimaš kruha, daj mi kamen; še ob kamnu bom prepeval!«

PROF. FR. PENGOV:

Kemija vsakdanjega življenja

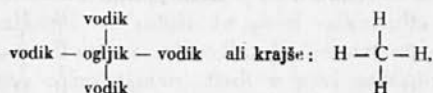
V. Prvine, molekule, atomi, ogljikovi vodiki, petrolej.

V kemiji govorimo o prvinih ali elementih. Prvine so telesa, ki jih ni mogoče več razkrajati v enostavnejše snovi. Poznamo jih okrog 90. Večina izmed njih so zelo redke prikazni, ki ne tvorijo niti po $\frac{1}{100}$ naše zemeljske skorje. Najbolj pogostni prvini sta pač O in Si. Prvi prispeva k sestavi zemeljske skorje, morja in ozračja s celimi 50%, drugi pa, to je Si, s 25%. Še vedno častno zastopane so v zemlji prvine: Al s 7%, Fe s 5% in K z 2%. H je nekoliko manj nego 1% na zemlji in vendar je važnejši zanj nego Si z bahavo množino 25%. Četudi je število prvin primeroma majhno, — saj igra samo 20 izmed njih važnejšo vlogo v človeškem življenju — vendar je iz njih sestavljeno neizmerno bogastvo različnih snovi, ki jih opažate na svetu. Načelo, da vlada v vsej mnogovrstnosti vendarle primeroma velika enotnost, opažate v vesoljnem stvarstvu. Kje drugje morete iskati vzroka tej enotnosti v čudoviti raznovrstnosti svetovne stavbe kakor le v dejstvu, da je nadsvetni Stavbenik uredil vse po krasno premišljenem načrtu ter dal prvinam take lastnosti, da morejo sestavljati brezštevilno različne snovi. Velikanska množina takih iz prvin sestavljenih snovi se nahaja v naravi; brez števila jih je v človeškem in živalskem telesu, v rastlinstvu in rudninah. Kemijske snovi, ki sestavljajo živa bitja: živali in rastline, so vobče zelo zamotano sestavljene, vedno pa čudovito prilagodene svojemu namenu. Te smotrnosti v izbiranju snovi ne taji noben, še tako neveren raziskovalec in je to dokaz, s kakšno natančnostjo da je izdelal Stvarnik svoj stvarilni načrt tudi v najmanjših podrobnostih. Čudo-

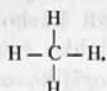
vita je raznovrstnost, s katero se morejo prvine družiti med seboj. Da to razumete, morate zopet vedeti, kaj je atom. Atom je najmanjši delček takega telesa, ki ga ne morete na noben način več razkrojiti na še manjše dele; grška beseda za atom $\alpha\tau\omicron\mu\omicron\varsigma$ pomeni »nedeljiv«. Vsi atomi ene in iste prvine so med seboj enaki, atomi različnih prvin pa se ločijo po velikosti in teži. Seveda ne poznamo nasebne ali absolutne teže posameznih atomov, ki so tako neizrečeno majčkeni, pač pa so razvozlali učeni kemiki uganko, za koliko je kak atom težji od drugega, to se pravi, našli so njihovo odnoso ali relativno težo. Za zgled vzemimo vodo. H_2O je tako sestavljena, da prideta na 16 utežnih delov O kaka 2 utežna dela H; H_2SO_4 ima na 2 utežna dela H v sebi 32 delov S in 4krat po 16, t. j. 64 delov O. Tem relativnim, odnosnim težam atomov pravimo »atomske teže«. Za podlago atomskim težam jemljemo težo vodikovega atoma, ki je 1. O at. t. = 16, S = 32, Fe 56 \times , Kg = 200 \times , C = 11 \times itd. teža vodikovega atoma.

Sam zase ne more obstati noben posamičen atom; kakor hitro kje nastane, v trenutku se že združi z dvema ali več atomi enake ali različne vrste v novo skupino, ki ji pravimo molekula; šele ta ima obstanek. Molekula torej obstoji iz najmanj treh, lahko pa tudi iz mnogih atomov. Vsaka molekula Oa, v zraku na primer obstoji iz 2 atomov; molekula rdečega idrijskega cinobra, t. j. rude, iz katere pridobivajo Hg, je sestavljena iz 1 atoma Hg in iz 1 atoma Sa. Zveza molekul med seboj daleč ni tako trdna kakor prisrčnost, s katero se objemajo med seboj atomi v molekulah. Dočim ima opraviti fizik le z molekulami teles, ki jih lahko loči z nožem, žago, s kladivom, mlinskimi kamni in valjci, pa se peča kemik le bolj z atomi, sestavlja iz njih molekule in te zopet razkraja v atome. A to ni lahko delo; mehanično orodje (nož, sekira) mu ne zadostuje; seči mora po mnogo jačjih kemijskih silah, po ognju, elektriki, močnih kislinah in podobnih pripomočkih. Rekel sem že, da sestoji voda iz 2 atomov H in 1 atoma O. Bodi tako prijazen in zapiši si kemijski obrazec za vodo na kos papirja takole: vodik-kisik-vodik ali s kemijskimi simboli: H-O-H. Ta obrazec nam pove, da prideta v prirodi na 1 atom kisika po 2 atoma vodika, ali z drugimi besedami: da ima 1 atom kisika vrednost 2 vodikovih atomov ali še drugače: da ima 1 atom O moč = valenco, da priveže nase 2 atoma H. O vodiku in ž njim enakomočnih prvinah na primer o Cl, Br, J, pravimo, da so enomočni; O in prvine njegove moči ali valence, na primer S, so dvoomočne; N se veže s 3 atomi vodika v amonijak, ki ti močno sili v nos in oči, ako stopiš zjutraj v konjski hlev; pravimo, da je N tromočen. C (ogljik) pa je v stanu prikleniti nase 4 atome vodika, zato je četveromočen. Ta ogljikova četveromočnost nam nekoliko pojasnjuje skrivnost, zakaj da je C sposoben napravljati neštete tisoče kemijskih spojin, od katerih premnoge potrebujemo v vsakdanjem življenju. V tem prekaša C vse druge prvine skupaj; njegovi atomi se spajajo na najrazličnejše načine ne samo z atomi in atomskimi skupinami drugih prvin, ampak ob navzočnosti teh tudi sami med seboj. C je porabila narava, točneje povedano: neskončni njen Tvorec Bog, da je ustvaril tudi najbolj umetno sestavljena bitja, namreč živi (= živa bitja). Kar koli pod milim nebom živi, vladar na prestolu in kmetič in polju, kobilice in druga živali v zeleni travici, ribe in kiti v brezdanjem morju, vse ima v sebi C, jabolčna pečka kakor kunčevo meso, medvedova dlaka in živalska okostnica. Naravno je, da se nahaja C tudi v vsakem lesu in šoti, v oglju in premogu. Tudi saje, ki ti jih nareja kadeča svetilka, so C; najbolj čudna ogljikova lastnost je, da nastopa tudi kot pisatelj in računar v podobi grafita, ki piše v tvojem svinčniku po papirju, ali pa celo povečuje prevzetno bahavost milijonarjevo, v čigar prstanu blesti kot dra-

gocen diamant. Kako velikanska razlika med črnimi sajami, ki barvajo dimnikarju izmučeno lice, in med žarnim briljantom, ki preleva v diadem (naglavnem okrasku) kneginje vse mavrične barve! In vendar sta oba kemijsko ena in ista tvarina — C. Kaj je neki vzrok te tako različne zunanosti prav iste snovi? Gotovo le ustroj, sestava molekul; saj molekulo lahko sestavlja več ali pa manj ogljikovih atomov, poleg tega pa utegnejo biti v molekuli isti atomi združeni in razvrščeni na prav različne načine. Nešteto množico ogljikovih spojin lahko spravimo v lahko pregleden sestav, ako vzamemo za temelj spojine C z H. Oglejmo si te spojine nekoliko natančneje! Da izrazimo čveteromočnost Ca, pišemo takole:

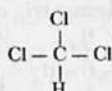

pri čemer pomeni črka veliki C ogljik, od lat. carbo = oglje, veliki H je vodik od lat. hydrogenium, vsaka ravna črtica navzgor — navzdol, na levo in desno od C pa pomenja 1 močnost ali valenco. To, kar ste tako zapisali, je najenostavnejši ogljikov vodik, ki mu pravimo močvirni plin ali metan. Če vam je kdaj poglobnilo na močvirnem travniku med ločjem in ste opazili, da so se dvigali mehurčki iz greza, ni bilo to nič drugega kot metan. En štirimočen ogljikov atom torej priklepa nase 4 enomočne vodikove atome; zato lahko izrazimo metan tudi na bolj preprost način z obrazcem CH_4 . Obrazec za formulo CH_4 je tako imenovana empirijska formula za močvirski plin metan. Iz takega empirijskega, po poizkusih pridobljenega obrazca je razvidno, katere prvine da se nahajajo v spojin in pa v kakšnem atomskem razmerju so te prvine med seboj. Take obrazce rabimo splošno za označevanje organskih spojin. Mnogo bolj jasno nego empirijski obrazci pa nam pokažejo ustroj ali strukturo molekulov tako imenovane ustrojne ali strukturne formule, kakor smo jo že prej napisali za metan ali močvirski plin, kjer stoji na sredini veliki C kot simbol za ogljik, na njegovi levi in desni, gornji in spodnji strani pa po en veliki H, kot simbol ali znak za vodik, ki je zvezan z ogljikom s kratko vodoravno ali navpično črtico, ustrojna formula za metan:

nam ne kaže samo, iz katerih prv in elementov obstoji metan in v kakšnem atomskem razmerju so te prvine v njem, ampak nam tudi predočuje, kako so te prvine C in H v metanovi molekuli razvrščene. Pri organskih spojinah je mnogokrat nujno potrebno, da poznamo ustroj molekulov, sicer teh spojin sploh ne bi mogli umeti.

C pa s svojimi 4 rokami (močmi) lahko pograbi tudi kak drugi eno ali večmočni atom namesto H. Če vstopi v našem obrazcu za metan namesto 3 H atomov na primer prav toliko atomov Cl, potem dobimo marsikateremu bolniku znano snov, s katero so ga oмотili zdravniki pred težko operacijo. To je kloroform z obrazcem

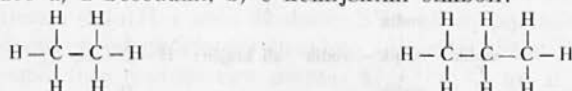

ali pa z empirijskim obrazcem CHCl_3 . Simbol ali znak za klor je Cl. Če pa nadomestimo v pravkar zapisanem obrazcu Cl z J (znak veliki J), dobite rumeni

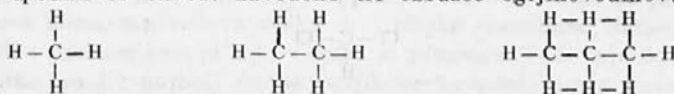
prah jodoform, po katerem vam zadiši v bolnišnici, kjer obvezujejo ranjence. Jodoform zapišemo takole

ali krajše CH₃J. Kloroform in jodoform sta metanova derivata ali izvodka. Rekel sem že, da se morejo ogljikovi atomi vezati tudi med seboj; a pogoj za to je, da so zvezani z njimi tudi atomi drugih prvin. Na ta način dobimo zopet nove ogljikovodike. Poskusimo zdaj tudi to pojasniti z zgledom! Dajte, napišite si naslednje obrazce a) z besedami, b) s kemijskimi simboli:

V prvem slučaju smo vklcnili 2, v drugem pa 3 ogljikove atome skupaj; lahko bi jih pa tudi več, kar po vrsti, po 4, 5, 6 itd. ter jim dodali na koncih kakor tudi spodaj in zgoraj pripadajoče vodikove atome. Kemiki so take odprte, nesklcnjene verige tudi v resnici sestavili v svojih delavnicah ali laboratorijih in dobili na ta način ogljikovodike z do 60 ogljikovimi atomi v eni molekuli. Take vrste se utegnejo tudi še na vse strani razširiti v veje in vejice. Vse take organske spojine, v katerih molekule tvorijo ogljikovi atomi nesklcnjeno verigo, se dajo izpeljati ali derivirati iz najenostavnejše ogljikove spojine, iz metana; zato jih imenujemo metanove derivate. Taka ogljikova veriga se more slednjic nalik obroču skleniti celo sama s seboj. Na ta način je ustvarjen bencol, ki ga dobivamo na véliko iz premogovega katrana; bencol ima empirijski obrazec C₆H₆, ustrojna formula pa ima, obliko šesterokotnika, v čigar slehernem oglu stoji po 1 atom C, na vsak tak atom pa je priklenjen s kratko črtico, t. j. eno močnostjo ali valenco po 1 vodikov atom H. Število bencolovih derivatov je še mnogo večje od števila metanovih izvodkov. Za vse bencolove derivate je značilno, da C atomi v njih tvorijo ne odprto, ampak sklcncno verigo, to se pravi, da sta tudi končna C atoma zvezana med seboj. Nekateri važni bencolovi derivati so n. pr. nitro-bencol, ki diši po grenkih mandeljnih, dalje anilin, iz katerega izdelujejo anilinske barve; sem prištevamo lahko tudi karbolno kislino ali fenol, znano razkuževalno sredstvo; iz karbolne kisline lahko napravimo grozno razstrelivo amonijev pikrat itd. Lahko rečemo: število ogljikovodikov je naravnost ogromno. Kako važne so kemijske snovi, ki imajo v sebi obročkasto vezane ogljikove atome, kot zdravila, to obširneje razložim ob drugi priliki. Pri 3 gorenjih ogljikovodikih smo zapisali imena obeh prvin, ogljika in vodika, najprej z besedami, nato pa s kraticami C in H, ki nista nič drugega kot začetnici latinskih imen teh prvin. Označba ogljikovodika ali katere koli kemijske spojine na tak okrajšani način se imenuje kemijski obrazec ali kemijska formula; upam, da nam je zdaj pomen kemijskega obrazca popolnoma jasen. Kemiki vsega sveta rabijo take obrazce in se sporazumevajo z njimi, kakor ptice s svojimi glasovi in narodi s svojimi jeziki. Kemijski obrazec je glavni jezik kemikov. V vsaki šolski knjigi za kemijo imate bataljon takih obrazcev, zato prosim, zapišimo si za zgled in v trajnejši spomin še enkrat navedene tri obrazce ogljikovodikov:

Kemiki so dali tem trem ogljikovodikom imena: 1. metan (CH₄), 2. etan (C₂H₆) in 3. propan (C₃H₈).

Cela vrsta ogljikovodikov, ki izvirajo iz metana, etana in propana, t. j. metanovih, etanovih in propanovih derivatov, se nahaja v surovem petroleju, ki mu pravijo tudi kameno olje ali nafta in ki vlada zadnjih 50 let kot izključni gospodar na trgu za razsvetlila. Surovi petrolej je po različnih krajih zemlje zelo različen, tu čist kot voda, tam rumenkast ali popolnoma rjav, tu lahko tekoč, drugje gosta tekočina, podobna katranu. Znan je že iz starodavnih časov; kakor poroča zgodovinar Herodot okoli leta 450. pred Kr., so ga rabili Grki, da so z njim balzimirali mrličje. Plinij pa piše, da so ga rabili na otoku Siciliji za razsvetlavo v svetilkah. Tudi gališki in kavkaški petrolej sta znana že mnogo stoletij. Indijanci so rabili že pred odkritjem Amerike petrolej kot svetilo pri bogoslužju, pa tudi za zdravilo. V Genovi so rabili že v 18. stoletju laški petrolej za mestno razsvetlavo. Tudi v prvi polovici 19. stoletja so mnogi poskušali v Ameriki vpeljati nafto za razsvetlavo, a ostalo je le pri poskusih, četudi se je zanimanje ljudstva za novo gorivo vedno bolj širilo. Kakor bi trenil, pa se je spremenil položaj, ko so zadeli leta 1859. pri Titusville na velikanski petrolejski vrelec. Novica o tem se je raznesla kot misel hitro po Zedinjenih državah; povsod, kjer so le količkaj slutili kameno olje, so kopali in vrtali. Zavladala je petrolejska strast, ki je popolnoma vredna svojih tovarišic, kalifornijske in avstralske zlate in južno-afriške demantne strasti. Vse je drlo skupaj in hotelo obogateti čez noč; v enem letu je bilo navrtanih okoli 2000 rovov. Zmanjkalo je posode za olje, neznanske množine so se zaradi tega pogubile, cele doline so bile z nafto dobesedno preplavljene in orjaški požari so bili na dnevnem redu. Zavaljo preobilnega proizvajanja je cena nafte padla, tako da so napeljali iz mnogih rovov petrolej v bližnjo reko, ker se ni več izplačalo ga zbirati. Ko pa je prišlo pridobivanje petroleja v pravi tir, je postalo kameno olje v nekaj letih ena izmed najvažnejših vrst izvoznega blaga za Zedinjene države; oljne leščerbe so zginile in plinovi luči, ki se je bila medtem po mestih že vrlo udomačila, je vzrasel s petrolejem nevaren tekmeč. — Velikanski uspeh ameriškega petroleja je obrnil pozornost mnogih špekulantov na petrolejske vrelce v Evropi, za katere se dotlej ni nihče dosti zmenil. Najprej so jeli izkoriščati gališke vrelce in ko so vpeljali ameriški način proizvajanja, se je gališka petrolejska industrija visoko povzdignila. Leta 1866. so navrtali prvi mogočni vrelec na Kavkazu pri mestu Baku, za njim pa je prišlo še mnogo drugih. Švedski inženir Nobel, iznajditelj dinamita, je vpeljal tukaj umno izkoriščanje nafte. Naj navedem nekaj zgledov, ki kažejo, kako mogočni so bili svoje dni ti vrelci: Mamutov vrelec v Baku je izviral sprva iz zemlje v curku, ki je bil visok 67 m in je dajal na uro po 500 t = 500.000 kg, t. j. 50 vagonov nafte; neki drugi vir, ki so ga navrtali leta 1885., pa je dajal dalje časa po 6000 t (600 vagonov) na dan, tako da so morali neznanske množine dragocenega blaga spustiti v Kaspiško morje, ker ga ni bilo mogoče spraviti. — Surovi petrolej zbirajo v mogočnih železnih kotlih, ki jim pravijo »tankse«, iz njih pa ga tlačijo z mogočnimi sesalkami po silno zapletenem ocevju v čistilnice ali rafinerije in odtod še naprej, dostikrat preko hribov in gora do večjih železniških središč ali pa pristanišč, kjer zbirajo očiščeni petrolej zopet v železniških ali ladijskih tankih. Prezanimivo je zvedeti, kako je pomagal ameriškemu petroleju do svetovne veljave John D. Rockefeller, imenovan petrolejski kralj. Kar je bil svoje dni veliki Napoleon kot vojak, to je bil pred nekaterimi desetletji Rockefeller kot trgovec. Njegovo delo je znana »Standard-Oil« kompanija, katere prapori vihrajo po vsej zemlji. Ameriški petrolej obhaja zmagovalje po Aziji in Afriki, sloni, zebu-voli ga nosijo na

hrbtih v pragozde ob rekah Ganges in Indus. V palači Evropca, v koči Maorija, v divjih hribih Nove Zelandije, v snežni votlini kitolovca na grenlandski obali, povsod gori petrolej Standard-Oil družbe. A pot, po kateri je došel Rockefeller do svojih velikanskih uspehov, je bila mnogokrat kriva. Nastopil jo je ravno tiste dni po letu 1859., ko je vladala v petrolejski obrti največja zmeda in obup. Njegovo bistro oko je spoznalo prvi hipec, kaj je vzrok, da so padle cene petroleju tako nizko. Surovo olje so čistili preveč površno in zato niso mogli nuditi občinstvu res prvovrstnega goriva. S prijateljem Andrewsom, ki mu je prinesel nov način čiščenja za nafto, se je lotil trgovine s petrolejem z nekaj tisoč dolarji. Kmalu je imel v rokah dve čistilnici. Dobička, ki ga je delal, pa ni nosil v hranilnico, ampak je jel z njim podkupovati železnice, ki so prevažale njegovo blago po nižjih tarifih kot petrolej njegovih tekmecev. (O tem bereš lahko tudi v lepi mladinski knjigi: Weiser, Najmlajši poročevalec!) Polagoma se je zvezal z drugimi rafinerijami v močno družbo in je začel uničujoč boj proti železnicam na eni, proti lastnikom petrolejskih vrelcev na drugi strani. Če kaka železnica ni bila voljna popolnoma ustreči tej družbi, je podpiral Rockefeller druge konkurenčne proge, gradil in nakupoval je pa tudi sam železnice, dokler si ni popolnoma usužnjil tega prometnega sredstva. Ko so se pozneje zavedele in združile tudi železnice, je bilo že prepozno. Rockefeller je bil premočan. Mož s kamenitim obrazom je lastnikom petrolejskih vrelcev kar narekoval, komu smejo v bodoče prodajati svoje blago in komu ne. Kdor ga ni ubogal, je kmalu opazil v svojo grozo, da nima nobenega odjemalca več, da je gospodarsko uničen. Standard-Oil-Co. je pričela svoje samosilstvo z enim milijonom dolarjev, ko je pa preteklo nekaj let, je pisalo časopisje o mogočnem petrolejskem trustu, ki dela s 100 milijoni dolarjev in mu stoji na čelu Rockefeller. Uspešno je izpeljal konkurenčne boje z Baku-petrolejem v Evropi, z Barma-petrolejem v angleški Indiji in drugod in si na genijalen način osvojil kitajski trg, s katerega je izpodrinil domače rastlinsko olje. Denarni mogotec Rockefeller se je zgodaj postaral; ko je šel iz družbe v pokoj, je imel 50.000.000 funtov šterlingov čistega premoženja in še letne dividende 15—20 milijonov funtov. Z dobrodelnostjo si je sicer prizadeval na stara leta celiti rane, ki jih je bil vsekal človeštvu s svojim brezobzirnim pohlepom, a iz njegovega obraza na sliki, iz katerega odseva trpljenje, muka, naveličanje sveta, lahko čitate, da mu zlati mamon ni prinesel prave sreče. — Po tem trgovsko-zgodovinskem izletu se bomo vrnili prihodnjič h kemiji petroleja.

(Dalje.)

ERVIN SLAPAR :

Slikal bom . . .

Slikal vaške bom domove,
polja, travnike, gozdove,
risal bom livade in ledine,
v knjigo pisal bom spomine.

Slikal bom nebo in zemljo,
spustil se v srce človeka,
smrti bom nasmeh narisal,
solzam poiškal bom leka . . .

Slikal slednjič bom še lice
svečenice mučenice:
mamin bom nasmeh narisal,
mamino srce opisal . . .

* FILATELIJA *

Prof. Štefan Plut:

Kramljanje o filateliji

Bojevniške znamke. — Dober mesec se že prodajajo na večjih poštah in trdno sem prepričan, da jih že imate v svojih zbirkah, ki so jim v lep okras tako zaradi motivov kot zaradi oblike in barv, ki delujejo na opazovalca obzirno, prijetno in skladno. Prva znamka (0,50+0,50 din — olivno zelena) predstavlja spomenik padlim vojakom, postavljen pri Sv. Petru v Ljubljani. Druga 1+1 din — (rjavo rdečkasta) kaže Slovensko, Hrvaško in Srbkinjo, zroče v vzhajajoče sonce naše svobode v skupni državi Jugoslaviji. Na tretji (1,50+1,50 din — zelenkasto siva) je slika spomske kapele na Kajmakčalanu, kjer je tudi tekla slovenska kri, kri naših dobrovoljcev. Zadnja znamka (2+2 din — modro vijoličasta) pa kaže Plečnikov in Valentinčičev osnutek velikega spomenika v počastitev vseh slovenskih žrtev svetovne vojne, katerega bo Zveza bojevnikov, ki se v njeno korist omenjene znamke prodajajo, postavila na Brezjah pri sloveči romarski cerkvi Matere božje, kraljice Slovencev. — Ko je stavek izšel, je bil na Brezjah tri dni (1., 2. in 3. januarja) v rabi poseben poštni žig. Tudi ta žig je nekaj svojevrstnega; v spodnjem delu nosi slovenski grb: ležeč polmesec s tremi šesterožarnimi zvezdami. — Idejne načrte za bojevniške znamke sta napravila M. Marković in Sr. Grujić. Kratko odmerjen čas, v katerem je bilo treba predložiti osnutke za znamke, je bil med drugim vzrok, da Zveza bojevnikov ni mogla razpisati posebnega tekmovanja za izdelavo osnutkov, in v tem je razlog, da

noben od osnutkov ne izvira od slovenskih umetnikov. — Znamke so začeli tiskati novembra; v dobrem mesecu so bile dodelane in razposlane poštnim direktorijam, Tiskarski in drugi stroški, ki so v zvezi z izdajo 100.000 stavkov, kolikor znaša vsa naklada bojevniških znamk, in z njihovo propagando, so preračunani na okrog 100.000 din; samo tiskarske plošče so stale 40.000 din. Ker mora ustanova, ki želi izdati znamke s posredovanjem pošte, sama plačati vse stroške, se bo Zvezi bojevnikov čisti izkupiček znatno zmanjšal. — Razumljivo je tedaj in popolnoma pravilno, saj delajo tako in v še večjem obsegu tudi drugod, da je poskusila Zveza zainteresirati široko javnost za svoje znamke s posebnimi prospekti, ki smejo viseti v poštinih uradih ves čas, dokler bodo bojevniške znamke v prometu. Obrnila se je tudi na šolska vodstva, ki naj bi pomagala vzbuditi pri mladini — in po njej pri odraslih — živo zanimanje za bojevniške znamke. Dala je napraviti posebne slavnostne pisemske ovitke in kartone in jih žigosati z nalepljenimi bojevniškimi znamkami vred s posebnim, prej omenjenim brezjanskim žigom. (Marsikateri zbiralec ne zbira toliko znamk kot bolj posebne žigel) Dosegla je tudi pri poštini upravi, da se njene znamke prodajajo ne samo v popolnih stavkih, marveč tudi posamezno. Na ta način je omogočeno onemu, ki mu je žrtev 5 din pri popolnem stavku, ki stane 10 din, prevelika, da vendar nekaj žrtvuje. Nobenega dvoma seveda ni, da bodo po teh znamkah posegli vsi filatelisti, ti nezbirčni, podporniki najrazličnejših dobrodelnih akcij, in pa domači ter tuji trgovci z znamkami. Tako je neki tak zagrebški trgo-

vec kupil 70 slavnostnih pismenskih ovitkov in kartonov, kar dá pri ceni 15 din za kos 10 500 din. — Znamke se bodo mogle kupiti do 30. aprila. Po tem roku bodo še en mesec veljavne za frankiranje poštnih pošiljk. Znamke, ki bodo ostale neprodane, bodo komisijsko sežgane. Upajmo in storimo, da jih bo le malo, ki jih bo zadela ta »bridka« usoda. — V zadnji številki Mentorja je pri sporočilu o bojevnih znamkah napaka: znamke s sliko skupne grobnice padlih vojakov na ljubljanskem pokopališču pri Sv. Križu v Ljubljani v bojevniškem stavku ni; osnutek zanjo — sliko spomenika Janeza, slovenskega vojaka, in skupne grobnice (v ozadju) — je poštno ministvo zavrlo.

Spominski karton z bojevnimi znamkami

Evropske znamke v vojnem letu 1940. Mentor je že enkrat zapisal, da vojna ne ovira poštnih uprav pri izdajanju znamk. Kratek, deloma nepopoln pregled, ker nekateri podatki še manjkajo, bo opravičil to trditev. Največjo vneto so pokazale nekatere vojskujoče se države, ki so izdale poleg rednih in posameznih izrednih znamk kar po pet, sedem in celo več popolnih stavkov, večinoma z velikimi pribitki (Bolgarija, Turčija, Portugalska, Madžarska, Romunija). Tem »plodovitim« državam se je približala Jugoslavija, ki je izdala poleg nekaterih rednih, Gutenbergove in dveh zračno-poštnih znamk — njuna vrednost je 90 din — še štiri serije spominskih oziroma dobrodelnih znamk s skupno vrednostjo 50 din. Zmernejši sta bili tokrat Španija in Slovaška, najsolidnejše so pa Švica, Švedska in zlasti Finska, ki bi — po prestani vojni z Rusijo — pač imela največ razlogov in skušnjav, da poskuša na-

polniti državno blagajno tudi z izkupičkom od znamk s pribitki. — Med manjšimi državicami vodi glede števila izdanih znamk in stavkov Liechtenstein, sledijo mu Monako, Andorra, Vatikanska država in San Marino. — Sovjetska Rusija si je ostala zvesta in je tudi letos izdala celo vrsto serij raznovrstnih spominskih in dobrodelnih znamk. Brez dvoma je filatelija v Rusiji zelo razvita; gotovo pa je, da so ruske znamke močno namenjene tudi neruskim zbiralcem (zlasti iz slovanskih držav), ki jih morajo kupovati, kajti neposredno zamenjavanje znamk z ruskimi filatelisti je praktično skoraj nemogoče. Edina evropska država, ki letos ni izdala nobenih novih znamk, je Irska. — Od vojskujočih se držav stoji glede števila izdanih znamk na prvem mestu Nemčija; večina njenih znamk ima deloma zelo visoke pribitke, ki znašajo 200, 500 in tudi več procentov v temeljni vrednosti. Nič čudnega ni, če se nemški filatelisti radi potrkajo na prsi in poudarjajo svojo požrtvovalnost do države in rojakov. — Italija letos ni izdala — razen par paketnih — nobenih znamk za matično državo, pač pa sta izšla po dva propagandna stavka za trienalno razstavo v Neaplju za Libijo, Italijansko Vzhodno Afri-

ko in za Dodekanez. Za Italijo, ki je v prejšnjih letih izdajala zase in svoje posesti v vzhodnem Sredozemlju in Afriki po deset in tudi več stavkov, je ta zmernost — v očeh znamkarja — veliko poboljšanje. Tudi z Italijo v personalni zvezi stoječa Albanija je izdala dva stavka znamk. V Veliki Britaniji so letos izšle le spominske znamke ob stoletnici prve angleške in prve znamke sploh. Grčija je še pred pričetkom vojne z Italijo izdala tri izredne stavke, zadnja dva, vsak v vrednosti 355 drahem, sta najdražja od vseh doslej tam izdanih; tudi drugod so tako dragi izredni stavki kaj redki. — Nezasedena Francija je poleg prejšnjega števila rednih znamk izdala tudi tri serije dobredelnih s pribitki pod gesli: »Za brezposelne intelektualce«, »Za vojne žrtve« in »V pomoč narodu«. Nekam bolešno odjeknejo ti klici z znamk v duši onih filatelistov, ki so bili doslej prepričani, da je Francija bogata država. Tudi znamke s sliko Petaina so že v prometu. Svojevrstna posebnost je, da se tudi v zasedeni Franciji — kolikor je tu promet sploh možen — rabijo iste znamke kot v nezasedeni. — Zanimive so razmere glede znamk v pokrajinah, pridruženih Veliki Nemčiji, oziroma zasedenih od Nemcev. Poštna uprava Češko-Moravske dopolnjuje sedaj v prometu nahajajoči se stavek ozir. izmenjuje znamke tega stavka z novimi. Poleg tega je izdala stavek dveh znamk: Za nemški Rdeči križ. Zasedeni deli Poljske, takozvana generalna gubernija, izdaja stavek za stavkom deloma rednih, deloma izrednih znamk s precejšnjimi pribitki. Pretežni del vseh teh znamk izgine neporabljen v albumih zlasti nemških znamkarjev v veliko veselje državne blagajne gen. gubernije. Za zasedeni pokrajini Alzacijo in Loreno je izšel po en stavek nemških Hindenburgovih znamk s pretiskom Elsass oziroma Lothringen. Podoben stavek s pretiskom Luxemburg je dobila tudi državnica Luksemburg, kjer je neposredno pred za-

sedbo izšlo nekaj znamk, ki pa so — s prejšnjimi s sliko pobegle vojvodinje Sarlote — izgubile poštno veljavnost. Prav tako so bile vzete iz prometa znamke, ki nosijo sliko nizozemske kraljice Wilhelmine oziroma norveškega kralja Haakona. (Tudi ta dva sta zbežala pred nemško okupacijsko vojsko.) — Druge znamke pa so v teh dveh državah ostale v veljavi in tudi vnema v izdajanju novih znamk se je ohranila v dosedanjih mejah. Belgija in Danska sta edini od zasedenih držav, kjer so znamke s kraljevo sliko še v rabi; število za časa okupacije izišlih znamk pa je v primeri s prejšnjimi leti padlo pod običajno mero. — Izreden se zdi filatelistu položaj Estonske, Litvanske in Letonske, ki so se pridružile Sovjetski Rusiji; vsaj v letu 1940. so še smele izdajati svoje znamke, seveda deloma novim razmeram primerne izpremenjene: poleg dosedanjega državnega grba kažejo znamke še sovjetski grb. — Tudi po Kanadcih ozir. Angležih zasedeni Island je izdal nekaj rednih znamk.

Napovedovati usodo znamk v l. 1941. je ravno tako dvomljiv posel kot prerokovati usodo evropskih držav v tem letu. Verjetno pa je, da bodo tudi vnaprej ostale posamezne poštna uprave pri dosedanjih načelih, ki jih imajo glede izdajanja novih, zlasti izrednih znamk. Potemtakem lahko v letu 1941. pričakujemo, recimo, v Romuniji osem izrednih stavkov, na Švedskem pa morda le dva. Solidnost, zmernost in nesolidnost so lastnosti poštnih uprav, ki se kaj malo izpreminjajo.

Da so znamkarji — sicer nekoliko sebični — podporniki dobredelnih ustanov, kaže zopet primer švicarskih, v proslavo narodnega praznika izdanih znamk; preplačilo je vrglo blagajni švicarskega Rdečega križa nad 11 milijonov dinarjev čistega.

* ŠAH *

„Sola za začetnike“

(Vodi Bogo Pleničar.)

Problemi. (Nadaljevanje.)

Srednja igra.

Zdi se mi, da bo najbolje, če pričnem teoretični študij srednjega dela šahovske igre s primerjanjem vojske. Kar se general lahko nauči iz knjig, se more iz njih naučiti tudi šahist. Šah je vojna igra. V nekaj desetletjih je doživel vse to, kar je preživelo vojaštvo v tisočletjih. Skušnje pa so vir teorije, šahovske in vojaške.

Sahovska partija pa je tudi miniatura življenjskega boja. Začetnikove partije so krute, brutalne, izredno krvave. Vsako figuro, ki jo doseže, iztrga nasprotniku. Nemirno išče plena in žrtve. Kaj ga briga sovražni kralj, kaj mat! Pokončati je treba vse. Vse, kar mu pride na pot, pograbi. Pred davnimi časi, ob zibelki človeštva je bil življenjski boj tak, kakršna je začetnikova partija.

Ali se ne zdi umestna previdnost, ko zagledate žrtev? Saj tvoj nasprotnik prav tako ropa tvoje figure, in sicer z isto pravico: zob za zob. Večkrat pa daješ nasprotniku dobre figure za njegove slabše. Premisli dobro, preden udariš, katera žrtev je dragocenejša, tvoja ali nasprotnikova! Prej ali slej preboli svojo roparsko dobo vsak začetnik. Dr. Vidmar imenuje take vrste igralce: lesne trgovce. Označba je dobra. Ukročeni začetnik je slej ko prej velik materialist. Uničevanje nasprotnikovih figur mu je edina pot do zmage, ker je prepričan, da bo zmagal, če bo ob bilanci imel presežek!

Figure so mu mrtve, lesene, brez življenja. In vendar ga imajo in še kako bogato življenje imajo! Pa si v začetku lahko »lesni trgovec«, samo ropar ne smeš postati! Dokler si ropar, se ne zavedaš, da ima tvoj nasprotniki isto orožje, iste želje in iste namene. Če si trgovec, boš znal kalkulirati in opazovati, kaj jemlje on in kaj dobiš od njega. To seveda še daleč ni idealna šahovska igra, ki še ne karakterizira dobrega šahista, je pa potrebna za razvoj in pravo pot. Vrednost figur je važna in ta je v srednji igri cenik, po katerem se moraš ravnati do konca. Tudi veliki mojstri trgujejo, zamenjujejo. Toda dobremu igralcu figure niso samo blago. Dober igralec ni materialist.

Dama je najmočnejša figura, nad trdnjavo, lovcom in skakačem, ker ima z vsakega polja več potez in udarov. Če pa primerjamo kmete s figurami po njihovi vrednosti, dobimo sledečo tečajnico »kmečke valute«, kakor jo je sestavil dr. Vidmar in v kateri odgovarja:

dama	15 kmetom
trdnjava	8 kmetom
lovec	5 kmetom
skakač	5 kmetom
kmet	1 kmetu

To je praktičen teoretičen cenik, ki je pa sicer veljaven za prazno šahovnico, ne bo pa odgovarjal za polno. V splošnem se teoretično primerja v soglasju s prakso po sledečem pravilu:

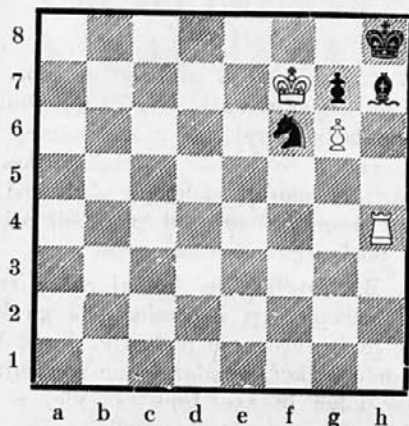
1 lahka figura odgovarja 5 kmetom,
trdnjava je enaka lovcu + skakaču ali
ena trdnjava + dva kmeta je enako
dvema lovcema.

Problem št. 5.

Dvopoteznik

Beli: Kf7, Th4 in kmet g6.

Crni: Kh8, Sf6, Lh7 in kmet g7.

Rešitev problema št. 5, kakor tudi rešitev izrednega problema št. 6 bosta priobčena v prihodnji številki »Mentorja«.

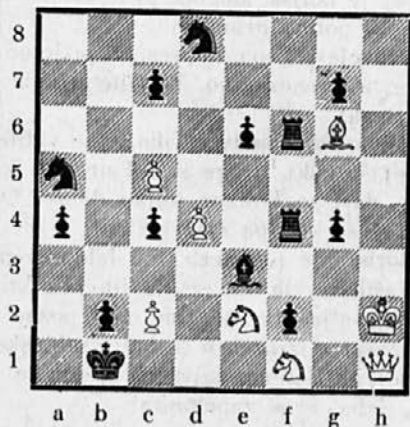
Izredni problem št. 6.

v znamenju »Napoleonovega umika od Moskve do Pariza«.

Enajstpoteznik

Beli: Kh2, Dh1, Se2, Sf1, Lg6 in kmetje: c2, c5 in d4.

Crni: Kb1, Tf4, Tf6, Sa5, Sd8, Le5 in kmetje: a4, b2, c4, c7, e6, f2, g4 in g7.

Beli na potezi da črnemu šah takoj v svoji prvi potezi in se to šahiranje ponavlja do 11. poteze, ko je črni kralj mat na polju e7.

Rešitev problema št. 5.

1. De5—c7 črni K poljubno
2. d7—d8D (se spremeni v damo) šah-mat.

Rešitev problema št. 4.

Gotovo ste opazili, da je problem št. 4 v znamenju »križa« na šahovnici! — Dobrim reševalcem problemov je znano, da prva poteza, pri kateri se vzame nasprotniku figura, ni običajna. Vendar je v tem primeru mogoča rešitev samo na ta-le način:

1. Ld7×Lf5! Če sedaj črni

1. Kd4×Te5 ali Te5,

sledi mat z belo kraljico:

2. Dd8—b6 oziroma f6 šah-mat.

V primeru, da črni L×Te5 ali Te5, je mat z drugo belo trdnjavo:

2. Te5—c4, oz. Te5—c4 mat.

Slednjič je možno, da se črni L umakne na d6 ali na f8, nakar sledi:

2. Sd5—c7 oziroma —e7 mat.

Če se pa izvrši umik črnega lovca za eno polje, ga beli skakač kratko in malo vzame z matom! (Dalje prih.)

Sahistom. Rešitve problemov in vse, kar bi radi povedali o šahu, pošiljajte maravnost uredniku šahovske rubrike! Naslov: Bogo Pleničar, Ljubljana, Miklošičeva cesta. Zadržna gospodarska banka.

Vse šolske knjige in šolske potrebščine ima v veliki izbiri na zalogi

ANTON SFILIGOJ

Ljubljana, Frančiškanska ul. 1

trgovina s papirjem, devocionalijami in knjigami

* POMENKI *

Fr. K. »Pomladni psalm« in »Krik v noči« sta dobri, »V mraku« pa je osrednji del šibek, kar ste gotovo tudi sami čutili. Pošljite drugič kaj več!

I. L. Najprej sem prebral pismo in mi je bilo toliko zaupanje z vero v ustvarjalno moč kar všeč. Doslej sem Vam negativno odgovarjal in Vas opozarjal na šibke strani Vašega pisanja, danes pa moram reči, da ste me o svojem talentu le prepričali. Sonetno obliko kar dobro obvladate. V »Pesniku« ste to pokazali in v »Molitvi«. V prvem so še nekatere izrazne pomanjkljivosti, ki bi se dale mogoče popraviti, drugi je pa prav lep, priobčil bi ga, če bi bili drugačni časi... Tudi »Matere« in »Očeta« ste se preprosto sicer, a vendar pristržno spomnili. Druge niso tako dobre, a kažejo vendar lep napredek. Ravnajte se po navodilih, ki sem Vam jih že ponovno dal, in videli boste, kako bo Vaša pesem zorela!

V. V. Prvo pesem in črtico priobčim. Ob tej prvi pošiljki Vam še ne morem povedati, v čem vztrajajte. Zdi se mi vendar, da je Vaše polje — proza. Kar krepko zastavite!

K. R. Mislim, da je vse v redu, kakor je. Z »pombo« ne bo nič. Tudi s klišeji ne. So preveliki stroški. Povedati pa moram, da sem pričakoval več, zlasti po najinem razgovoru. Slike dobite o priložnosti.

Ego. Ko ste odpravljali svoje ljudi »V tujino«, ste se vzorovali ob svojem rojaku, kar se nezabrisano pozna. Za začetek nič hudega. Pripovedniški talent imate in sodim, da sčasoma napišete še kaj lepega. Pazite samo, da ne zaidete v tako mahedravost jezika in stila, kakršnega srečujemo pri Vašem vzorniku. — Anonimnosti res ni treba.

F. P. Starinsko in še metrično šepa. Ali res ne poznate naše pesmi, kakršno je ustvarila moderna, da tako požete? Saj ste vendar že v šoli obdelali liriko, ob kateri bi morali doumeti skrivnost sodobne pesmi. Mogoče ste pa imeli pri izbiri poslanega nesrečno roko?

Z. B. Novela? Ne, komaj skica zanjo je. Motiv je lep in zasluži, da ga kdaj globlje in obširneje obdelate. Jezik Vam ne dela težkoč, vendar se ne spuščajte v tako dolge in zveržene periode, s kakršno ste svoj »Dro« začeli.

A. B. »Dijaška zgodba« in »Pasiv« sta sicer še močno začetniška, a kažeta vendar, da se boste nemara razvili v dobrega pripovednika s precejšno dozo humorja. Pazite nekoliko bolj na jezik! Sprijaznite se tudi s slovnico!

Igor. Še vedno ne morem nič izbrati. So nekoliko boljše, a vendar kažejo oblikovno nedognanost. Vidim, vse vre in kipi v Vas in bi rado v pesem. Prav, a ko pošiljate, izberite najboljše in še ob takih tehtajte sami njih vrednost!

Bavdekon. Pesmi so šibke metrično in v izrazu, kar pa za zdaj še ni zameriti; proza je boljša. Mogoče jo nekoliko ugladim in potem priobčim.

Andrejev. Lepa impresija, prijetno pisanja, a preneznatno. Pošljite drugič kaj daljšega!

Miloš Valerjanov. »Tihožitje« vidite že v tej številki, druge se mi ne zde še za tisk, dasi so kolikor toliko dobre. Oglasite se še kaj, pa z novejšimi!

Boris. Nič prožnega, nič lahkotnega ni v Vaših verzih. Zdi se, da jih je diktirala sama volja, ker se jim tako pozna prisiljenost v izražanju in tudi vsebinsko ne ogrejejo. Hotena, narejena pesem je vedno slaba, to si zapomnite!

L J U D S K A P O S O J I L N I C A V L J U B L J A N I

zadruga z neomejenim jamstvom

LJUBLJANA

MIKLOŠIČEVA C. 6

v lastni palači

*Obrestuje hranilne
vloge najugodneje*

—
Nove in stare vloge, ki so
v celoti vsak čas razpolož-
ljive, obrestuje po 4‰, proti
odpovedi do 5‰.

DIJAKI! KAM?

v

NOVO ZALOŽBO (KONGRESNI TRG)

Po vse šolske potrebščine!
Po risala in risalno orodje
za tehnike!
Po nalivna peresa, aktovke,
torbice!
Po vse knjige domače in tuje!

Največja izbira!
Konkurenčne cene!

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

je največji slovenski pupi-
larnovarni denarni zavod

Dovoljuje posojila na
menice in vknjižbe

Za vse vloge in obveze
hranilnice jamči

MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

Slovenski dijak! – Slovenska dijakinja!

Tvoja dijaška leta so leta priprave za ono dobo, ko bo narod terjal od Tebe nesebično delo, požrtvovalnost, ljubezen, vodstvo.

Zato se že sedaj široko razglej po vsem hotenju in udejstvovanju svojega naroda!

Med najpomembnejšimi gospodarskimi pojavi boš našel **zavarovalstvo**.
Vprašaj se: Ali je vse zavarovalstvo pri nas v službi naroda?

In odgovor:

**Prva čisto slovenska in nad 40 let svojemu narodu zvesta
služabnica je naša**

VZAJEMNA ZAVAROVALNICA V LJUBLJANI

Ona kot najmodernejšje urejeni zavarovalni zavod zavaruje:

proti požaru, strelji in plinski razstrelbi, proti nezgodam, proti vlomski tatvini, za zakonito dolžnost jamstva, proti razpokam cerkvenih zvonov, proti razbitju stekla vsake vrste, avtomobile (kasko).

Dalje sklepa: **življenjska zavarovanja** vseh vrst in načinov kakor za primer smrti, za primer smrti ali doživetja, za primer doživetja, medsebojna zavarovanja dveh oseb, terme fixe zavarovanja itd.

V pododdelku **KARITAS** je Vzajemna zavarovalnica organizirala največje ljudsko zavarovanje v Jugoslaviji za posmrtnino (pogrebno) starostno preskrbo in doto.

**Jamstvena sredstva Vzajemne zavarovalnice znašajo že do
110 milijonov din.**

Vsak zavarovanec Vzajemne zavarovalnice prejema mesečnik „**Našo moč**“, ki izhaja v 115 500 izvodih. Čitajte ga! Tako se boste najboljše seznanili z zavarovalstvom ter z delovanjem naše edine čisto domače zavarovalnice.

Dijaške ustanove: Vzajemna zavarovalnica je edina zavarovalnica, ki z 10 dijaškimi ustanovami vzdržuje 10 siromašnih slovenskih dijakov.

Šolske potrebščine

kakor zvezke, mape, peresa navadna in nalivna, svinčnike, risalni papir in risalno orodje, aktovke, nahrbtnike itd. nudi po konkurenčno nizkih cenah

TRGOVINA

H. NIČMAN - LJUBLJANA KOPITARJEVA ULICA 2